

Universitat Oberta de Catalunya.
Llicenciatura en Humanitats.

Diagnosi comarcal de l'Alta Ribagorça.

Alumne: CLARET CODINA, Oriol Antoni.

Consultora: Laura Solanilla.

Tutor: Fèlix Manito.

Treball Final de Carrera.

Gener de 2003.

Sumari

I. INTRODUCCIÓ	4
II. ASPECTES METODOLÒGICS	5
III. DIAGNOSI COMARCAL.	7
1. Demografia.	
1.1.Evolució demogràfica comarcal	7
1.2.Evolució demogràfica dels nuclis de població	10
1.3.Distribució territorial	14
1.4.Creixement natural i saldo migratori	16
1.5.La població immigrada	16
1.6.Característiques i estructura d'edats de la població	17
1.7.Evolució de les unitats familiars	19
1.8.Característiques de la població emigrada	19
1.9.El nivell d'educació	20
1.10.Nivell d'activitat i d'ocupació	21
1.11.La població segons els sectors d'activitat	22
1.12.Mobilitat espacial de la població	24
2. Infraestructures.	25
2.1. Xarxa viària	25
2.2. Transports	28
2.3. Energia	30
2.4. Infraestructures municipals	31
2.5. Prevenció i extinció d'incendis	32
2.6. Servei telefònic	32
2.7. Equipaments	33
3. Sector forestal	35
3.1. Superfície i espècies forestals	35
3.2. Aprofitaments actuals	36
3.3. Gestó i propietat dels forests	36
3.4. Obres de millora forestal	37
3.5. Productes forestals secundaris	38
4. Agricultura i ramaderia.	39
4.1. Superfície agrària	39
4.2. Sector ramader	39
4.3. Conreus	40
4.4. Característiques de les explotacions	41
5. Turisme.	42
5.1. Recursos turístics	42
5.2. Oferta d'allotjament turístic i restauració	46
5.3. Serveis turístics complementaris	48
5.4. Característiques de la demanda turística	48

6. Indústria, construcció i energia.	49
6.1. Indústria	49
6.2. Construcció	50
6.3. Sector hidroelèctric	51
7. Desenvolupament rural mitjançant agroturisme	52
7.1. Introducció	52
7.2. Motius per a adoptar l'agroturisme	54
7.3. Estructura familiar	55
7.4. Formació i assessorament en agroturisme	57
7.5. Ocupació	57
7.6. Renda	57
7.7. Publicitat mitjançant internet	58
7.8. Creació i distribució del treball	58
7.9. Tipus de serveis agroturístics	59
7.10. Propostes d'actuació	60
8. Conclusions	60
IV. BIBLIOGRAFIA.	69
V. ANNEX	71

I. INTRODUCCIÓ.

L'Alta Ribagorça és una comarca d'alta muntanya, al vessant dels Pirineus axials, que abasta des dels massissos de Besiberri i Montardo d'Aran fins a la serra prepirinica de Sant Gervàs. Situada a la riba esquerra de la Noguera Ribagorçana (que neix a la veïna Val d'Aran), comprèn part de la vall de Barravés (a la capçalera de la Noguera) i la vall de Boí, per la banda esquerra. Cims altíssims (Comaloforno), circs glacials amb estanys (Negre, Cavallers, Llong, Llebreta, etc.), valls encaixades on hi ha l'escassa població. Comprèn també el sector occidental del Parc Nacional d'Aigüestortes i l'estany de Sant Maurici, que comparteix amb el Pallars Sobirà. L'Alta Ribagorça forma part del comtat medieval de Ribagorça, fronterer entre Aragó i Catalunya, partit definitivament en la divisió provincial de 1833¹. Les activitats agropecuàries i l'aprofitament del bosc s'han complementat modernament per l'aprofitament dels recursos hidràulics (centrals elèctriques). Els darrers decennis hi ha arribat el turisme, atret per la bellesa del paisatge, la pràctica de l'excursionisme i l'esquí, les aigües termals i, molt especialment, el conjunt romànic de les esglésies de la Vall de Boí, conegudes internacionalment.

El despoblament que pateixen les comarques del Prepirineu i Pirineu provoca una degradació del territori, atès que les persones que es dediquen a conservar (i aprofitar, naturalment) el paisatge (agricultors i ramaders especialment) disminueixen any rera any. Els joves habitants d'aquests territoris no tenen incentius per a continuar les activitats relacionades amb l'agricultura, i sovint es veuen obligats a emigrar per a dedicar-se a un altre tipus d'activitat. Les migracions cap a nuclis més importants provoca l'envelliment de la població dels nuclis petits i l'aparició creixent de pobles abandonats.

El present projecte ofereix un diagnosi comarcal que hauria de ser útil per a planificar diverses solucions per al desenvolupament rural de la comarca, el qual depèn, entre d'altres factors, en promoure i aprofitar eficientment l'afluència turística de la comarca. Són necessàries, doncs, propostes i iniciatives que impliquin a la població, millorant la seva qualitat de vida i que permetin la seva permanència al territori. En aquest treball, com es veurà posteriorment, s'ha apostat per l'agroturisme com a element de desenvolupament rural. Tot i amb això, aquesta proposta ha de formar part d'un conjunt d'iniciatives, atès que una sola proposta no soluciona la problemàtica comarcal, a banda de suposar un perill de terciarització excessiva de les explotacions agràries.

Així, dins el treball s'incorpora un capítol dedicat específicament a l'agroturisme, en el qual s'han estudiat alguns aspectes de les explotacions agroturístiques de la comarca. Tot i que aquest capítol no és estrictament necessari per a elaborar el diagnosi comarcal, s'ha cregut adient incorporar-lo al treball, ja que ofereix solucions interessants a la problemàtica comarcal descoberta en el diagnosi. En aquest sentit, cal destacar que l'agroturisme té la capacitat d'enllaçar el gran motor econòmic de la comarca (el turisme) amb el sector agrari, el qual es troba en crisi. La interacció entre aquests sectors pot ser força profitosa per ambdues parts.

¹ Tota la Baixa Ribagorça i part de l'Alta Ribagorça restaren aragoneses, trencant la unitat de la comarca natural.

II. ASPECTES METODOLÒGICS.

En primer lloc, el projecte parteix de les següents **hipòtesis**:

- Situació de crisi del món rural a la comarca comentada anteriorment, malgrat el gran auge del sector turístic. Aquesta hipòtesi es confirmarà posteriorment amb el diagnòstic comarcal.
- Degradació del medi natural i del paisatge en general, ocasionats, tant per l'abandonament d'activitats agràries que conservaven el paisatge, com per l'afluència massiva de turistes en alguns punts determinats. La qualitat i diversitat del paisatge es veu reduïda al produir-se aquest descens de les activitats agràries, que a més, també comporta una pèrdua en la riquesa cultural de la comarca². L'alternativa al despoblament seria una comarca salvatge i deserta habitada únicament durant els caps de setmana (Queralt, R.; 1999). Els espais naturals són un dels capitals més preuats dels territoris que desitgen desenvolupar el turisme. Tanmateix, l'activitat turística és, al mateix temps, la principal causa de degradació d'aquest capital. Un turisme respectuós amb el medi ambient i que alhora beneficiés directament a la població rural és essencial per al desenvolupament de la comarca a mig i llarg termini.
- La promoció de l'agroturisme com a estratègia per al desenvolupament rural i per tant, com a solució parcial al problema que ens presenta la primera hipòtesi de treball.

Un cop definides les hipòtesis de treball, s'han definit els objectius que intentarà assolir el projecte:

1. Realitzar un estudi descriptiu de l'Alta Ribagorça, que serveixi de diagnosi de la situació general de la comarca i especialment del món rural. Aquest estudi no solament servirà com a mitjà per aplicar alguna proposta als problemes plantejats, sinó que té un valor en sí mateix, donat l'interès personal de l'autor en l'estudi d'aquesta comarca rural. Per aquest motiu, l'estudi analitzarà alguns aspectes que possiblement no tinguin interès des del punt de vista exclusivament de planificació estratègica. El diagnosi de la comarca haurà d'analitzar les dinàmiques socio-territorials i el seu entorn, les dinàmiques socioeconòmiques, canvis en el teixit productiu del comarca i els serveis turístics i culturals.
2. Com a objectiu secundari, el treball pretèn estudiar l'agroturisme com a proposta per al desenvolupament rural de la comarca. Aquesta modalitat turística permet diversificar l'economia rural i per tant, obtenir uns ingressos complementaris a l'explotació agrícola. A més, genera una altra possible font d'ingressos: l'artesania agroalimentària, la qual es pot incorporar a l'oferta d'allotjament en residències-cases de pagès. L'aposta per l'agroturisme és

² El paisatge modelat o ajardinat pels agricultors conforma un ecosistema més ric i divers, que no solament té avantatges des d'un punt de vista ambiental (creació d'ecotons, tallafocs, etc.) sinó que és un atractiu turístic important. L'abandonament de camps de conreu i pastures comporta, a llarg termini, l'expansió del bosc i per tant, una major continuïtat del paisatge. Així doncs, la pèrdua d'espais agraris integrants del paisatge constitueix una degradació de l'entorn.

fruit de les conclusions assolides en el treball, i tot i que també és important, és complementari en el marc general del treball i per tant, en cap cas es pretèn oferir un treball exhaustiu sobre l'agroturisme i restaran sense estudiar, evidentment, alguns aspectes que resultarien interessants de tractar. L'objectiu que persegueix aquest capítol és conèixer alguns aspectes rellevants de les explotacions agroturístiques de la comarca, com per exemple, els canvis que comporta l'adopció de l'agroturisme en les famílies i explotacions agràries (beneficis i desavantatges), quins individus de la família hi dediquen més temps, quina formació tenen, com en valoren l'experiència, quins serveis ofereixen, etc.

La metodologia emprada per a l'elaboració del treball, és la següent:

- obtenció de dades: aquí s'inclou la recerca bibliogràfica, recerca a internet (cal destacar especialment la pàgina web de l'Institut d'Estadística de Catalunya), consultes a les diferents institucions (Diputació de Lleida, Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, oficina comarcal del DARP, Ajuntaments, etc.).
- anàlisi de les dades: després de la recollir les dades, aquestes s'han d'interpretar, per tal de poder extreure'n conclusions a fi de que serveixin per a l'elaboració de propostes que solucionin els problemes que es diagnostiquin. Per a l'anàlisi, seran imprescindibles les dades estadístiques recollides en la fase anterior.
- conclusions: una vegada fet l'anàlisi de les dades s'obtenen les conclusions, que hauran d'explicar els principals resultats obtinguts. En aquest darrer punt, tindrà especial importància la definició de les principals mancances o punts febles de la comarca i de les propostes que, a nivell orientatiu, serveixin per a solucionar-los.

La metodologia emprada en el capítol "*Desenvolupament rural mitjançant agroturisme*", consta bàsicament de dos aspectes. En primer lloc, la recerca bibliogràfica referent a la diversificació agrària, i especialment a l'agroturisme. De les obres consultades tenen una especial incidència en l'elaboració del treball les següents:

- Francès, G., Méndez, M. (2001). *El agroturismo como estrategia de diversificación de las explotaciones agrarias catalanas*. Fundació Empresa i Ciència, Barcelona.
- Vaqué, E. (1992). *Instruments per a potenciar l'agroturisme a les zones de muntanya. Equilibri entre el turisme rural i la conservació de la natura*. Ponència presentada en les Jornades d'Agroturisme a les zones de muntanya de la fira de Lleida, 25 de setembre de 1992.

Principalment d'aquestes dues obres s'han extret les idees per a elaborar el segon aspecte metodològic, el qual consisteix en la realització d'una enquesta/entrevista (vegeu l'annex 1) dirigida a les explotacions agroturístiques de la comarca. Per a realitzar l'enquesta s'ha agafat una mostra de 15 explotacions³, i s'ha intentat que en la

³ S'han pogut obtenir dades de 15 explotacions, tot i que la mostra inicial era més gran. La manca de mitjans per fer treball de camp a la comarca i la poca disposició d'algunes explotacions han estat les principals causes de que la mostra no sigui més gran. Per als tractaments estadístics es recomana, en general, que la mostra *n* sigui com a mínim de 30 (Colomé, M.; 1999).

mesura del possible, hi hagués una equitativitat respecte al nombre de places, cost de l'allotjament i serveis que s'ofereixen. Les 15 explotacions enquestades constitueixen el 38,4 % de les explotacions d'agroturisme de l'Alta Ribagorça, i malgrat que es va pretendre agafar una mostra major, s'ha considerat que aquesta és prou representativa.

Únicament s'han pogut recollir les dades presencialment (mitjançant una entrevista) en vuit casos; i la resta de les enquestes s'han realitzat telefònicament. També s'ha intentat obtenir enquestes via internet (en algunes explotacions disposen d'aquest servei), però aquest mètode no ha tingut èxit. En general, el fet de fer algunes de les enquestes telefònicament representa una menor qualitat de les dades, atesa la parquetat de les respostes i la menor durada de la conversa.

De les 15 explotacions agroturístiques enquestades, 12 pertanyen al municipi de la Vall de Boí, atès que aquesta modalitat d'explotació està força concentrada en aquest municipi. Això representa un problema: ens interessa potenciar l'agroturisme principalment als municipis de Vilaller i el Pont de Suert, d'on gairebé no s'han pogut realitzar enquestes. Llavors, si es volguessin extrapolar les conclusions del treball a aquestes zones, ens hauríem de preguntar fins a quin punt són representatives i fiables. Tanmateix, aquest capítol es basarà en la hipòtesi de que tant les explotacions agràries (les quals són potencialment explotacions agroturístiques) com la població que es dedica a l'agricultura i la ramaderia presenten suficient homogeneïtat dins la comarca.

DIAGNOSI COMARCAL.

1. DEMOGRAFIA.

1.1. EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA COMARCAL.

És ben característic de l'evolució demogràfica d'aquesta comarca, que el màxim de població de l'Alta Ribagorça s'assoleix en un moment relativament recent, a mitjans del segle XX, concretament a la dècada dels 50. Tanmateix, aquest representa un moment conjuntural d'escassa durada dins la demografia comarcal. Els moments de gran contingent de població dels anys 50, que es perllonguen fins entrats els 60, representen una mena de parèntesi dins la demografia comarcal, que a llarg termini és marcada més aviat per la recessió. Aquest màxim de població es troba força circumscrit al municipi de Pont de Suert, tot i que també afectarà la resta de la comarca, i en menor mesura ho farà en la població dels municipis aragonesos de la comarca natural. Efectivament, si s'afegeixen els municipis aragonesos de Sopeira, Areny, Bonansa, i Montanui als tres municipis catalans, es descobreix que el total de població de 1970 es trobava ja per sota de la població del moment més baix anterior, el 1940-1945.

Si es considera l'àmbit de la comarca natural de la Ribagorça oriental, tenim una població de 10.264 habitants al 1860. Aquest volum demogràfic va ser superat només en el padró de 1955, on el poblament sumava prop de 11.500 habitants (Segura, J.; 1993). En el darrer padró de 1986 la població havia caigut ja per davall de 5.000 habitants, menys de la meitat de població de 1860.

Tanmateix, és significatiu que a meitat del segle XIX, els valors de població gairebé igualen al màxim de població dels anys 50 del segle XX. En el període 1860-1900 la població davalla de l'ordre del 26,36%, és a dir, en aquests quaranta anys hi ha un descens de 1254 habitants. Aquest descens es produeix a la majoria d'àrees d'economia rural de la província de Lleida, especialment a les de muntanya⁴, degut a la crisi de les estructures agràries tradicionals i el desenvolupament industrial de l'àrea de Barcelona, els quals impulsen l'emigració cap a la capital catalana.. Del 1900 al 1910 el creixement demogràfic és positiu, i la població s'incrementa en un 6,45% (226 habitants). El període 1910-1920 és força estable, amb un petit increment de 29 habitants (0,78%). A partir de 1936 es produeix un cert decreixement respecte al 1920, de 203 habitants (5,4%). Aquesta etapa està marcada per la Guerra Civil, i per tant, per una pèrdua de població en general. El cas del municipi de Vilaller és significatiu: es perden 469 persones (82,2% de la població).

El cens del total comarcal generalment reflecteix una davallada gairebé continuada de la població, que tindrà només una excepció destacada durant els anys 50 assenyalats. Caldria assenyalar un lleuger augment en el cens del 2001, gràcies a l'augment significatiu de població (112,8% o 586 habitants) que ha patit el municipi de la Vall de Boí des de l'any 1986, que es pot atribuir a l'arribada de població aliena al món rural, o altrament anomenada "neorural", la qual té força a veure amb el creixement turístic⁵. Tot indica que aquest municipi és l'únic que no presenta una recessió de la població i que va en camí de recuperar la població perduda constantment des del 1860. La disminució de la població més important de la Vall de Boí es reflexa en el cens del 1986. Però la temporada 1988-1989 s'inauguren les pistes d'esquí de Boí-Taüll, i al cens del 1992 ja s'observa un augment del 36,4% de la població.

Taula 1.1. Evolució de la població de l'Alta Ribagorça 1860-2001.

	1860	1900	1920	1936	1950	1970	1981	1986	1992	1996	2001
La vall de Boí	1.567	1.202	1.318	1.120	1.059	716	526	474	647	757	1.009
Pont de Suert	2.347	1.702	1.814	1.806	3.136	2.982	2.879	2.388	2.300	2.167	2.048
Vilaller	842	593	567	570	101	892	939	555	594	618	560
Total comarca	4.756	3.497	3.699	3.496	5.296	4.950	4.344	3.417	3.551	3.542	3.617

Font: Sabartés i Guixés, J. (1993)⁶ i web de l'Institut d'Estadística de Catalunya⁷.

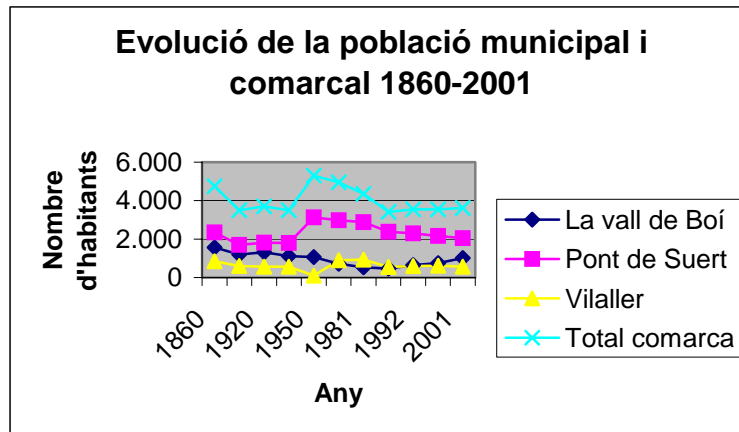
⁴ Segons l'article de Vicedo, E. (2000). "El desenvolupament econòmic lleidatà durant el primer terç del segle XX", en "Memòria del segle XX". Capítol 2. Segre, Lleida.

⁵ El creixement turístic i el creixement del sector serveis associat a ell, comporta la instal·lació a la comarca de professionals de fora de la comarca. Per exemple, relacionat amb l'especialització del turisme esportiu, hi ha monitors d'esports d'aventura que decideixen quedar-se a viure a la comarca.

⁶ Sabartés i Guixés, J. (1993). *L'Èxode Pallarès crisi demogràfica i davallada poblacional als Pallars i a l'Alta Ribagorça, 1857-1991*. Ed. Garsineu, Tremp.

⁷ www.idescat.es

En la següent gràfica podem observar millor els pics i davallades de la població:

La principal punta de població es produeix a l'any 1950, on el creixement de la població respecte el 1936 és d'un 51,4% (1800 habitants). L'any 1947 i fins el 1962 es dugué a terme la construcció de les centrals hidroelèctriques que marcà profundament l'evolució de la demografia ribagorçana (Sánchez, L.; 1993), sobretot als municipis orientals d'administració catalana i, de manera destacada al municipi de Pont de Suert, que es converteix en centre de la companyia ENHER. La construcció de les centrals corregeix la tendència a la baixa de la població d'aquesta part de la comarca i els seus efectes, tot i la baixa ràpida que segueix al moment de màxima febre constructiva de mitjans dels anys 50, es pot considerar que s'estenen més enllà d'aquests anys. Ha estat un cop acabada la construcció del complex Baserca-Moralets, el 1984, que la població comarcal torna a les xifres de població anteriors a l'inici de les primeres centrals. La població del 1986 perd un 35,4% d'habitants respecte al 1950. A partir del 1986, com s'ha comentat anteriorment, es produeix un cert creixement en el conjunt de la població de la comarca (200 habitants o 5,8%). Tot i amb això, la població de la Vall de Boí és la que experimenta més creixement, mentre que Vilaller no creix significativament i el Pont de Suert perd 340 habitants (14,2% de la població). Tanmateix, hi ha un important nombre de persones que tot i que per motius de pertinença al lloc de naixement es troben empadronats a la comarca, no hi viuen de manera permanent (Sabartés, J.; 1998). Així mateix, també hi ha qui s'empadrona on té la segona residència (a la Vall de Boí preferentment).

La tendència demogràfica recessiva que s'experimenta en els darrers anys, mostra la realitat de les activitats tradicionals de la comarca. En definitiva, les obres de construcció han representat un respir ben passatger als nuclis rurals de la comarca, que han vist com la població davallava de manera innexorable d'un decenni a l'altre. I això també és una realitat en els municipis d'administració aragonesa.

Altres esdeveniments marcaren l'evolució demogràfica de la Ribagorça, entre els principals es troba l'impacte demogràfic de les explotacions mineres de carbó a Malpàs i de plom i zinc al municipi de Vilaller. Les èpoques de major i menor explotació es reflecteixen en la variació del contingent demogràfic: pujades del començament de segle, dels anys de la República i dels primers anys 40. Darrerament, el tancament de les explotacions mineres de final dels anys 70 i principi del 1980 s'afegeix als efectes negatius de l'acabament de les obres de les centrals

hidroelèctriques. A Vilaller, coincidint amb el període de tancament de les mines, es registra al 1986 una davallada demogràfica espectacular, de l'ordre del 40,8%.

1.2. EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DELS NUCLIS DE POBLACIÓ.

L'evolució de la població ha estat molt diferent segons els diversos indrets de la comarca. En el decurs dels 125 anys passats des del moment del màxim de poblament comarcal, com en altres comarques, a l'Alta Ribagorça hi ha hagut una concentració de la població en uns centres: el Pont de Suert i, en menor grau, Vilaller, mentre que la resta de nuclis experimentava un descens demogràfic generalitzat. Això es fa especialment pal·lès en el gran nombre de nuclis abandonats o propers a l'abandonament⁸. Malgrat això, cal tenir present l'augment demogràfic de la Vall de Boí anteriorment comentat, produït, però, molt recentment.

És un fet, en certa manera singular, el desenvolupament que ha experimentat el Pont de Suert com a centre econòmic i social dins de l'àmbit de la conca pirinenca del Ribagorçana, perquè el punt de partida és un poblet petit i de característiques rurals. A mitjan segle XIX el Pont de Suert té uns 400 habitants, dedicats a les activitats agràries i tancats en el petit reducte de la vila medieval, que té només un petit raval, el de les Cases d'Aragó. En aquesta època, el nombre d'habitants és molt semblant a la població de Vilaller, l'altre petit centre comarcal.

Es veu clarament que l'augment demogràfic del Pont de Suert s'inicià arran de la decisió d'ENHER d'instal·lar-hi el centre d'operacions de la comarca, l'establiment dels treballadors i tot un conjunt de serveis lligats a les activitats de la hidroelèctrica i als habitants nous. La població, que representava només un 4% de la població de la comarca natural el 1860, es mantenia en un 6% el 1940; en canvi, el 1986 la vila havia passat a encabir gairebé un 50% del contingent de població comarcal. La vila del Pont de Suert no solament és el lloc preferit de residència dels treballadors d'ENHER, sinó que també ha desenvolupat un seguit de serveis de cara a les poblacions veïnes, fins a convertir-se en el centre de serveis de la comarca⁹. (Sánchez, L.; 1993).

El fort augment de la població del Pont de Suert, d'altra banda incideix negativament en la demografia de la resta de nuclis de la comarca. Els municipis rurals de la banda aragonesa són els que més han sofert a la recessió; Areny, Bonansa, Montanui i Sopeira passaven de sumar uns 5.840 habitants l'any 1860 a sumar-ne 1.121 l'any 1986, una davallada que correspon a una taxa anual de minva del 1,3%. Als nuclis rurals de la banda administrativament catalana el balanç final, tot i el creixement positiu d'alguns períodes, és molt semblant; cosa que es comprova seguint l'evolució dels nuclis segons el seu contingent demogràfic.

⁸ La totalitat dels nuclis abandonats com la majoria de nuclis amb una població molt fràgil, es concentren al municipi del Pont de Suert.

⁹ Tot i la divisió administrativa de la comarca natural, el Pont de Suert continua éssent el centre de serveis dels municipis i nuclis de la banda aragonesa.

Taula 1.2.1. Evolució dels nuclis segons el contingent de població.

Nº habitants	1888	1950	1986	1996
0	0	1	11	12
1-25	6	9	16	16
25-50	9	10	4	2
50-100	14	6	4	4
100-500	10	9	3	3
>500	0	2	1	2
Total	39	39	39	39

Font: elaboració pròpia a partir de Nomenclàtors de població INE en Segura, J.; 1993 i Sabartés, J.; 1998.

És característic de l'Alta Ribagorça l'estructura de poblament basada en els petits nuclis, la qual cosa fa que la població sigui força dispersa. Més de les dues terceres parts dels nuclis comarcals no arriben al centenar d'habitants. Aquests petits nuclis seran els indrets més castigats per la recessió demogràfica. La manca d'infraestructures¹⁰ en aquests nuclis en suposa una disminució de la qualitat de vida respecte a nuclis més grans, i aquest és un dels principals motius de l'envelliment de la població i de l'emigració cap a altres nuclis millor equipats.

Taula 1.2.2. Evolució de la població dels nuclis ribagorçans (1888-1996).

	1888	1910	1930	1960	1986	1996
LA VALL DE BOÍ						
Barruera	215	193	172	164	110	148
Boí	190	167	153	152	111	183
Cardet	51	61	50	37	7	10
Coll	162	131	85	56	12	28
Durro	358	251	226	197	80	99
Erill la Vall	105	115	86	123	63	79
Saraís	71	80	41	20	4	8
Taüll	321	288	245	190	84	166
Població disseminada	19	19	16	24	-	-
EL PONT DE SUERT						
Abella d'adons	37	32	31	26	2	1
Adons	54	43	50	5	5	3
Bastideta de Corroncui	24	*	19	9	-	-
Beguda d'Adons, la	22	24	30	33	-	-
Bordes, les	-	-	-	-	14	10
Casòs	29	*	28	**	7	6

¹⁰ En alguns casos no hi ha abastament d'aigua, i sovint existeixen mancances en la pavimentació, enllumenat, absència de línia telefònica, etc.

Castellars	15	*	13	**	8	8
Castelló de Tor	42	35	35	175***	9	11
Corroncui	61	45	45	**	-	5
Erillcastell	61	35	40	24	-	-
Erta	39	*	38	39	4	-
Esperan	19	*	20	**	-	-
Gotarta	69	*	56	57	8	3
Igüerri	30	84	16	**	11	9
Iran	35	23	27	17	7	9
Irgo	66	57	56	42	-	3
Llesp	94	84	81	71	50	61
Malpàs	97	107	97	353	45	55
Massivert	29	48	28	-	-	-
Montiberri	20	*	23	**	-	-
Peranera	44	56	39	20	4	-
Perves	95	68	88	71	10	5
Pinyana	81	37	49	23	-	-
Pont de Suert	428	492	452	3.382	2.119	1965
Sarroqueta	51	40	40	25	2	3
Ventolà	55	*	26	52	-	-
Viu de Llevata	183	170	191	97	6	10
Viuet	36	36	32	49	-	-
Població disseminada	136	243	115	21	12	-
VILALLER						
Cierco	7	*	*	14	2	2
Senet	204	156	112	101	45	45
Vilaller	444	449	374	690	417	573
Població disseminada	5	14	8	37	29	-

* :consten afegits a la població disseminada.

** : afegits a nuclis veïns.

*** : inclou el Campament de Tor.

Font: Nomenclàtors de població INE en Segura, J.; 1993 i Sabartés, J.; 1998.

Observant l'evolució de la població dels petits nuclis es fa palesa una davallada generalitzada dels censos en els nuclis petits en benefici dels nuclis més grans. Així, entre 1888-1910, només Peranera i Malpàs, per les mines de carbó, i Cardet i Erill la Vall, experimenten un augment de població molt lleuger. L'altre nucli que creix és el Pont de Suert. La davallada més important dels petits nuclis es produeix, però, en els darrers 35 anys i pren unes dimensions força importants (vegeu taula 1.2.2.).

No és fins als anys 60 que la davallada de la població dels nuclis petits es tradueix en una generalització del despoblament que ha afectat 12 nuclis, tots compresos dins el mateix municipi de Pont de Suert (vegeu taula 1.2.3.). Si més no, en els darrers anys s'hi han tornat a instal·lar algunes famílies en alguns d'aquests nuclis. Els nuclis de la Vall de Boí han experimentat un notable creixement degut al turisme, malgrat que la població empadronada no es correspongui amb la població que viu de

forma permanent al municipi¹¹. En la següent taula podem veure el despoblament dels petits nuclis de la comarca, concentrats exclusivament en el terme municipal del Pont de Suert:

Taula 1.2.3. Nuclis sense població de l'Alta Ribagorça (1996).

	Nucli	Municipi
Abans de 1950	Massivert	el Pont de Suert
1960-1970	Viuet Ventolà Esperan Montiberri La Bastideta de Corroncui	
1970-1981	Erillcastell Pinyana Corroncui la Beguda d'Adons	
1981-1986	Irgo	
1986-1996	Erta	

Font: Segura, J.; 1993 i Sabartés, J.; 1998.

Dins el municipi de Vilaller existeixen dues noves entitats de població, des dels anys 70, el Campament de Tor, relacionat amb les obres hidroelèctriques, i les Bordes, en relació amb els serveis a peu de carretera. Aquestes entitats no presenten, però, l'estructura de nucli de població i s'han d'assimilar al poblament de tipus disseminat, que a la comarca no ha estat mai gaire important. El poblament disseminat ha tingut un caràcter més aviat esporàdic a la comarca, amb l'excepció d'alguns masos relativament grans, amb una llarga tradició històrica i amb extensions de terra importants. És interessant constatar que aquests masos, com Raons, Gironella, mas de Gras, es troben encara avui habitats. D'altres, com el mas de Casòs, no han tingut la mateixa sort i ja estan deshabitats. A banda d'aquests nuclis abandonats, els quals representen un 29,3% dels nuclis de la comarca, hi ha altres nuclis que tenen entre 1 i 10 habitants, i que per tant, estan en una situació propera al despoblament:

Taula 1.2.4. Nuclis amb població fràgil a l'Alta Ribagorça (1996).

Nucli	Municipi	Habitants
Abella d'Adons, la	El Pont de Suert	1
Adons	El Pont de Suert	3
Bordes, les	El Pont de Suert	10
Casòs	El Pont de Suert	6
Castellars	El Pont de Suert	8
Corroncui	El Pont de Suert	5
Gotarta	El Pont de Suert	3
Igüerri	El Pont de Suert	9

¹¹ En els períodes de forta afluença turística existeix un sobrepoblament, mentre que en la resta de períodes, la població que hi resideix de forma permanent és menor que la població empadronada o població de dret.

Iran	El Pont de Suert	9
Irgo	El Pont de Suert	3
Perves	El Pont de Suert	5
Sarroqueta	El Pont de Suert	3
Viu de Llevata	El Pont de Suert	10
Caldes de Boí	La Vall de Boí	3
Cardet	La Vall de Boí	10
Saraís	La Vall de Boí	8

Font: Sabartés, J.; 1998.

Aquests nuclis en perill d'abandonament signifiquen el 39% dels nuclis de la comarca. Si sumem aquesta xifra al 29,3% que suposen els nuclis abandonats, hom es pot fer una idea del procés de despoblament dels petits nuclis que viu la comarca, i que a banda de l'augment de població d'alguns nuclis gràcies al turisme, res fa preveure que aquest despoblament s'aturi¹².

1.3. DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL.

La població dels nuclis l'any 1930 reflecteix l'estat d'una societat fonamentalment agrària que encara no ha sofert els trasbalsos demogràfics que comportarà la guerra civil i el període de postguerra, els quals afectaran especialment al municipi de Vilaller, i en menor mesura al Pont de Suert i la Vall de Boí. Després de l'explotació dels recursos hidràulics i miners, la situació demogràfica tendeix a tornar als valors anteriors a la Guerra Civil.

Segons el medi físic trobem que en el medi més alpí que caracteritza les Valls de Boí i de Barravés, de tipus glacial, el poblament s'ha instal·lat al fons de les valls més obertes i, en alguns casos en alguns vessants més planers. Al sud de la comarca, de clima submediterrani i relleu més trencat, el poblament aprofita indrets planers molt dispersos sobre el territori, que escapen a la configuració en valls. Aquests assentaments meridionals han estat històricament de poblament més reduït i en alguns casos no han passat de ser un mas (Sabartés, J.; 1993).

La minva demogràfica experimentada els darrers decennis ha afectat de manera especial els petits assentaments de la part meridional de la comarca, corresponent pràcticament amb el municipi actual de Pont de Suert. Una bona part d'aquests assentaments es queda sense poblament permanent i la resta en un estat molt precari¹³. En canvi, els assentaments septentrionals, tot i la seva pèrdua de pes, resisteixen millor la davallada demogràfica.

La variació del poblament segons l'altitud i la seva evolució exemplifica, en el cas de l'Alta Ribagorça, la hipòtesi repetida en altres àrees de muntanya (Vila, J.; 1990). El poblament que suporta un major aïllament i unes condicions ambientals extremes entra en decadència en benefici del poblament més baix, que coincideix amb els fons de vall, més ben comunicats (vegeu taula 1.3.1.).

¹² Segons fonts del Consell Comarcal.

¹³ Vegeu apartat 1.2. d'aquest mateix treball.

Taula 1.3.1. Distribució percentual de la població segons l'altitud.

Altimetria	1787	1887	1940	1986	1996
800-900 m	15	10	15	66	65
900-1000 m	16	15	18	15	17
1000-1100 m	9	8	4	1	1
1100-1200 m	12	8	10	6	5
1200-1300 m	20	27	23	6	6
1300-1400 m	21	23	20	3	3
1400-1500 m	8	9	10	3	3

Font: Segura, J.; 1993 i Sabartés, J.; 1998.

Aquesta redistribució de la població és un fet, però, dels darres decennis. L'any 1940 la població de l'Alta Ribagorça es trobava encara repartida de manera força equitativa entre els diversos esglaons altitudinals, Més de la meitat de població habitava, segons el cens d'aquest mateix any 1940, en nuclis situats per damunt dels 1.200 m d'altitud, fet que apareix com a constant històrica des d'èpoques medievals. El padró de 1986 mostra un canvi espectacular; la població resident en nuclis a més de 1.200 m representa poc més de la dècima part de la població comarcal. Aquest canvi s'ha mantingut fins l'any 1996, el qual no presenta diferències significatives respecte al 1986.

En definitiva, l'evolució de la població segons l'altitud no fa sinó reproduir el pes adquirit pel Pont de Suert i, en molt menor grau, per Vilaller, poblacions de fons de vall que ja han despuntat des de sempre com les viles més importants de la comarca i que actualment venen a desenvolupar funcions de centre de serveis en relació amb els nuclis veïns. De manera general també es podria afirmar que els nuclis situats al fons de vall, corresponents als eixos de comunicació principals, són els que s'han beneficiat o els que han resistit millor la regressió demogràfica. I això seria veritat no solament en el cas de Pont de Suert i Vilaller, a la vall de la Noguera, sinó també a la Vall de Boí. En aquesta vall, Durro i Taüll, pobles enlairats que havien estat els tradicionalment els més poblats, s'han quedat per darrera de Barruera i Boí, que són els que resisteixen millor el des poblament.

Així, l'any 1986, la densitat de població només supera els 5 hab/km² a la part dels antics termes de Vilaller i el Pont de Suert; aquest darrer és l'únic que té una densitat de població remarcable, amb 167 hab/ km². A la resta del territori, la densitat només supera els 3 hab/km² a l'antic municipi de Llesp. En l'altres extrem hi trobem el nucli Viu de Llevata, amb 0,4 hab/km². Tanmateix, al 2001, la densitat de població de la comarca és de 8,5 hab/ km²; densitat força baixa en el conjunt de Catalunya¹⁴.

La baixa densitat resulta un fet especialment remarcable a la part meridional. Per exemple, l'antic terme Viu de Llevata tenia al 1860 una densitat de 15,1 hab/ km², enfront dels 0,4 hab/km² actuals. En el cas de l'àrea municipal de la Vall de Boí, àrea d'altra banda força extensa, la regressió de la densitat de la població ha estat aturada recentment, degut a la recuperació demogràfica del municipi.

¹⁴ La densitat de població mitjana de Catalunya és de 190,94, i la del conjunt de comarques que formen l'Alt Pirineu és de 10,74.

1.4. CREIXEMENT NATURAL I SALDO MIGRATORI.

El creixement natural de la població en el període 1940-1981 és positiu, però a partir de 1981 fins al 1998 el creixement natural és negatiu, ja que la mortalitat supera per primer cop la natalitat. Per exemple, a l'any 1998 es registra un creixement vegetatiu de -10. Però són les migracions les que marquen de manera radical el moviment global de la població. L'emigració es regeix generalment pels períodes d'expansió constructora. Si agafem el període 1940-1996, el saldo migratori es presenta negatiu en 157 habitants, tot i que la població del Pont de Suert passava de 571 a 2.162 habitants.

1.5. LA POBLACIÓ IMMIGRADA.

El pes social de la immigració és força significatiu si es valora el fet de que la meitat de la població comarcal actual ha nascut fora del municipi on resideix. El pes de la immigració, però, varia sensiblement d'un indret a l'altre. Així, la Vall de Boí constitueix una àrea força tancada en sí mateixa respecte la immigració; i en l'extrem oposat hi trobem el Pont de Suert, el qual presenta una població de fora de la comarca comparable a la d'origen local, mentre que la d'origen comarcal es manté en una posició bastant baixa.

Cal tenir en compte l'important contingent migratori provinent de la part aragonesa de la comarca natural, una part important del qual solament han traslladat el lloc de residència a les poblacions de Vilaller i el Pont de Suert. Pel que fa a la població procedent de fora de la comarca, és significativa la població castellanoparlant que es concentra al municipi de Pont de Suert, la majoria provinents d'Andalusia, Extremadura i Múrcia. Gairebé la meitat de la població forana arribà a la comarca abans de 1962 atreta per l'activitat constructiva. Tanmateix, aproximadament a partir del 1975, la majoria de la població immigrada no arriba ja del sud de l'Estat, sinó que prové majoritàriament de la resta de Catalunya. Aquest fet s'agreuja, en part, al fet censal de considerar com a nascuts fora de la comarca els nens nascuts en els hospitals de fora la comarca.

Taula 1.5. Lloc de naixement de la població de la comarca, en percentatge.

	<u>1991</u>	<u>1996</u>
Nascuts a la comarca natural	69,4	70,3
Nascuts a la resta de Catalunya i de l'Estat	29,7	28,3
Nascuts a l'estranger	0,9	1,4

Font: web de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

1.6. CARACTERÍSTIQUES I ESTRUCTURA D'EDATS DE LA POBLACIÓ.

La construcció de les centrals i l'ocupació permanent que generen suposen un contingent important de població jove de l'època, els nascuts entre 1922 i 1931. Els fills d'aquesta generació determinen la següent punta generacional, els nascuts entre 1957-1971. Aquestes puntes generacionals constitueixen el fet més destacat de la piràmide d'edats de l'Alta Ribagorça.

El contingent femení de població és sensiblement inferior al masculí en el conjunt de la població comarcal, que presenta una relació de masculinitat de 1,09. Aquesta diferència entre la població masculina i femenina és força comuna a les comarques de muntanya, i s'interpreta com el resultat d'un procés emigratori que ha afectat especialment la població femenina¹⁵. Així tenim que a la comarca i a Vilaller, que és on es té balanç migratori més negatiu, presenten un índex de masculinitat superior (1,12). Alhora, també s'ha de tenir en compte que la majoria de la població immigrada per qüestions de feina (centrals i sector de la construcció) eren de sexe masculí, desequilibrant lleugerament l'equilibri entre els dos sexes. En part, això provoca la relativa abundància de la solteria masculina entre la població adulta.

L'envelliment és la tendència de fons que apunta la piràmide d'edats en l'Alta Ribagorça, en la qual se supera el de la resta de comarques de muntanya i resulta força superior al que es registra en el conjunt de Catalunya. És significatiu que el 18,8% de la població d'edat compresa entre els 0-19 anys, es veu superat àmpliament pel 27,15% de la població de més de 60 anys. (Vegeu taula 1.6.) L'explicació d'aquest envelliment cal buscar-la en la pèrdua de població, per emigració, dels municipis del Pont de Suert i Vilaller. Aquesta emigració, alhora influeix en el descens de la natalitat que pateix la comarca, causada, en part, per la marxa de la població en edat reproductiva. Tanmateix, l'envelliment no és homogeni a la comarca. Al Pont de Suert la població té un menor índex d'envelliment (1,21 el 1996) que Vilaller (1,48) o la Vall de Boí (1,68). Això és deu, en part, al major rejuveniment que patí el Pont de Suert amb l'immigració dels anys 50 i 60.

¹⁵ El món laboral en l'entorn rural és més hostil per al sexe femení, cosa que facilita la seva emigració. Alhora, els agricultors de sexe masculí resten més lligats a l'explotació.

Taula 1.6. Característiques bàsiques de l'estructura d'edat, 1996.

Edat	Població	
	Homes	Dones
de 0 a 4	78	58
de 5 a 9	69	82
de 10 a 14	83	94
de 15 a 19	106	96
de 20 a 24	141	119
de 25 a 29	162	136
de 30 a 34	163	149
de 35 a 39	154	120
de 40 a 44	148	93
de 45 a 49	94	93
de 50 a 54	88	74
de 55 a 59	73	99
de 60 a 64	100	109
de 65 i més	391	370
Total	1850	1692

Font: Elaboració pròpia a partir de la web de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

El nucli del Pont de Suert, en consonància amb les seves característiques més urbanes, és el que presenta un major rejuveniment. D'altra banda, la població del municipi de La vall de Boí i la dels nuclis rurals del Pont de Suert presenten un envelliment extrem, indrets on la població de més de 65 anys dobla la població de menys de 15 anys i representa més de la cinquena part del contingent demogràfic.

Cal tenir en compte les condicions locals. El mateix nucli de Pont de Suert experimenta un augment espectacular de la població més adulta i vella entre 1960 i 1986, però la situació de partida era una estructura d'edats particularment jove, degut a la forta immigració del decenni precedent.

En conjunt, la població activa presenta un grau d'envelliment considerable. També cal apuntar que l'envelliment en la població activa s'accentua en sectors tant importants com l'agrari i l'elèctric. Aquest envelliment s'explica pels canvis que s'han anat produint en l'estructura d'ocupació, que fan que els actius més joves es dirigeixin cap al sector serveis, cada cop més important. Tanmateix, hi ha una gran diferència segons el sexe: es constata que la població activa femenina és força jove en relació a la masculina, degut a què a mesura que s'envelleix, hi ha una tendència de la població femenina a deixar la feina: principalment és degut als casaments i a la criança dels fills¹⁶. Així doncs, l'evolució del total de la població activa presenta una tendència negativa, en no produir-se un rejuveniment en els principals sectors comentat anteriorment. Altrament, no resulta estrany la presència quasi nul·la de població femenina dedicada al sector agrícola¹⁷ (si s'exceptuen les dones que col·laboren en les explotacions familiars) i elèctric.

¹⁶ Segons el Pla Comarcal de Muntanya 1996-2000.

¹⁷ Aproximadament el 90% de la població activa dedicada a l'agricultura és de sexe masculí.

1.7. EVOLUCIÓ DE LES UNITATS FAMILIARS.

Dins de les unitats familiars es produeixen canvis significatius. Així veiem que de les famílies integrades pels avis, padrins, pares, fills, oncles solters i, de vegades, algun treballador sense relació directa de parentiu, es passa a la família mono-nuclear integrada pel matrimoni amb un o dos fills. La mitjana de components de les famílies de l'Alta Ribagorça, en el període 1960-1986 passava de 4,3 a 3,3, mitjana idèntica a la del conjunt de Catalunya. Si es tenen en compte les dades més recents (vegeu taula 1.7.) es confirma aquesta tendència d'equiparar-se la mitjana a la resta de Catalunya. Així, únicament són significatives les diferències amb la resta de Catalunya, les diferències en el percentatge de persones que viuen soles. Si al 1996 a la comarca tenim un percentatge del 24,5 %, a Catalunya és del 17,3 %. Aquest fet es degut a l'envelliment de la població i a l'índex de masculinitat, força important en els municipis de la Vall de Boí i Vilaller.

Taula 1.7. Llars segons el nombre de persones, en percentatge.

Nºpersones	1991	1996
1	19,6	24,5
2	21,6	24,1
3	20,1	19,7
4	21,3	19,3
>4	17,4	12,4
Total llars	1.125	1.272

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

Tot i que la tendència de la comarca no és la de les llars unipersonals, aquestes representen una proporció respectable de les llars. Una part força important d'aquestes persones viuen fora dels nuclis més importants (Vilaller i el Pont de Suert), en un àmbit molt més rural. La manca de successió, i més sovint l'emigració dels fills, la seva independització i la solteria, són fonamentals per explicar l'aïllament de la població que ha arribat a la jubilació.

1.8. CARACTERÍSTIQUES DE LA POBLACIÓ EMIGRADA.

La major part de la població absent són solters (78%) i joves (aproximadament un 75% tenen entre 15 i 35 anys). Una gran part d'aquests està cursant estudis fora de la comarca (40%), però tampoc és menyspreable la població activa emigrada (42% si es compten els aturats).

A més, cal destacar el nivell elevat de formació absent en relació amb la població resident¹⁸ (un 50% té el títol de formació professional de segon grau, batxillerat superior o bé formació universitària). Això reflecteix d'alguna manera el fet que la joventut que es trasllada fora per a estudiar, no torna a la comarca en un percentatge elevat, a causa de la menor oportunitat de trobar una feina qualificada

¹⁸ El nivell de formació de la població és baix, com es veurà en l'apartat 1.9. d'aquest mateix treball.

relacionada amb els estudis cursats. És destacable que bona part de la població absent prové del nucli del Pont de Suert (40% del total comarcal).

No s'aprecien diferències significatives en funció del sexe de la població emigrada.

1.9. EL NIVELL D'EDUCACIÓ.

El desplaçament fora de la comarca per a estudiar, sovint ha comportat la instal·lació definitiva també a fora, davant l'escassetat d'ocupacions qualificades en l'àmbit local, en consonància amb la formació adquirida. En conseqüència, la població que resta a l'Alta Ribagorça presenta un nivell de formació força baix, un 51% de la població de més de 15 anys, per exemple, no té l'ensenyament general bàsic complet. La població que té una formació especialitzada o superior també és relativament poc important a la comarca. Tanmateix, cal destacar un augment força important de població amb estudis universitaris mitjans i superiors, respecte a les dades del Padró d'habitants al 1986 (CIDC, 1988).

Cal destacar un petit percentatge (0,6%) de població que no sap llegir i escriure, el qual correspon a persones d'edat avançada, especialment dones mestresses de casa. És significatiu que el 100% de les persones que no saben llegir i escriure correctament pertanyin al municipi de Pont de Suert. Tanmateix, en aquest mateix municipi i a Vilaller hi ha un major percentatge de població amb estudis de grau mitjà o superior. A la resta de la comarca destaca més aviat la població que té l'ensenyament primari incomplet.

Les persones que tenen l'ensenyament primari incomplet són també les dels grups de jubilats i mestresses de casa, encara que hi ha un percentatge de població activa (14%) que també no ha finalitzat l'ensenyament primari. També cal destacar que el sexe femení té un major percentatge de població amb la primària incompleta.

La població femenina també té un menor percentatge de persones amb l'ensenyament bàsic general finalitzat, així com també en els estudis de formació professional i l'ensenyament secundari (antics BUP i COU). I aquest fet és relativament independent de l'edat de la població, ja que aquest menor percentatge s'observa en gairebé totes les edats. Tanmateix, és rellevant que hi hagi un major nombre de dones amb estudis universitaris mitjans i superiors.

Taula 1.9. Població segons nivell d'instrucció.

Formació	Comarca	Pont de Suert	Vilaller
Analfabets	22	22	0
Primària incompleta	366	288	57
EGB 1a etapa	1277	703	286
EGB 2a etapa	528	337	78
FP 1r grau	205	113	23
FP 2n grau	102	62	25
BUP i COU	403	239	44
Títol mitjà	177	116	33
Títol superior	175	112	23
Total	3255	1992	569

Font: Elaboració pròpia a partir de la web de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

1.10. NIVELL D'ACTIVITAT I OCUPACIÓ.

Dins la situació laboral de la població de l'Alta Ribagorça destaca la població que exerceix un treball renumerat. Segueix en importància el grup de les persones, en general dones, que realitzen feines de la llar. La proporció d'estudiants i de jubilats, els dos grups següents en pes poblacional, és molt semblant a la que es registra a la resta de Catalunya i força superior a la de la comarca del Pallars Sobirà. El percentatge de jubilats de l'Alta Ribagorça és també bastant inferior al del Pallars Sobirà, que és la comarca de muntanya més envellida, i s'atansa força al del conjunt de Catalunya.

Taula 1.10.1. La població segons la situació laboral. 1996.

Ocupació o condició	Nº
Població de 16 o més anys d'edat	3.045
Ocupats amb treball renumerat	1.045
Busquen la primera ocupació	30
Aturats	151
Total actius	1.526
Servei militar	18
Jubilat	781
Incapacitat permanent	18
Escolars i estudiants	658
Feines de la llar	431
Altres situacions	102
Total no actius	1.998
Total població	3.542

Font: web de l'Institut d'Estadística de Catalunya.1996.

Sobta el fet que al Pont de Suert, nucli més urbanitzat de la comarca, tingui un pes tant destacat el grup dedicat a les feines de la llar, i que la proporció de població ocupada hi sigui inferior a la de la resta de la comarca, de característiques més agràries.

La proporció de la població femenina en el conjunt de la població activa resulta ridícul, especialment si es compara amb el conjunt de Catalunya o amb una comarca de muntanya relativament semblant, com la del Pallars Sobirà. Això es deu principalment a la manca d'oportunitats laborals per a les dones a la comarca.

Pel que fa al nombre d'aturats, aquest representa aproximadament un 8% de la població activa, percentatge lleugerament superior al de les comarques properes com el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran (8,1% i 6,3% respectivament). La població jove que busca feina, i un major nombre de població que ja ha realitzat algun treball renumerat són les persones que formen el grup d'aturats. El primer grup es troba integrat per homes i dones en una proporció força semblant. Pel que fa a la població que ja ha realitzat una primera feina es presenta una problemàtica social més greu, si es té en compte que es tracta de població de més edat que sovint té un paper econòmic fonamental en el sí d'una família. Els aturats reconeguts en aquest grup són principalment homes, dels quals en un elevat percentatge són casats.

1.11. LA POBLACIÓ SEGONS ELS SECTORS D'ACTIVITAT.

El sector terciari o de serveis és el que predomina a l'Alta Ribagorça, i la seva importància ha augmentat espectacularment des del 1986 (vegeu taula 1.11.1). Seguint al sector serveis es troba el sector industrial, el qual ha perdut pes en els darrers anys. Malgrat això, aquest sector té una importància superior que en d'altres comarques de muntanya, degut a la particular incidència de la companyia ENHER.. Cal tenir en compte també els efectes d'ocupació de la construcció de les centrals de Moralets-Baserca i les repercussions del desenvolupament turístic de la Vall de Boí. Pel que fa al sector agrari, té un pes força important, i sens dubte, és superior si es compara amb les xifres globals de Catalunya. Cal destacar, dins dels seus corresponents sectors, el predomini dels treballadors de la companyia ENHER i dels ramaders en el sector agrícola.

Si es tenen en compte les llicències fiscals per sectors, tenim el major nombre d'aquestes en el sector serveis, seguit del comerç i la indústria.

Un bon indicatiu de l'activitat econòmica de la comarca el constitueix la distribució del consum d'energia. És significatiu que el major consum energètic de la indústria es dongui a La vall de Boí i Vilaller, degut a la importància de l'activitat constructora, relacionada directament amb el sector turístic.

Taula 1.11.1. Percentatge de població ocupada resident per sectors d'activitat.

Sector	1986	1991	1996
Agrari	12,9	12,2	8,7
Indústria	26	20,4	17,4
Construcció	12,6	17	15,3
Serveis	34,6	50,4	58,6
Altres	13,9	-	-

Font: web de l' Institut d'Estadística de Catalunya.

La taula 1.11.2 reflecteix la procedència de la renda de les persones físiques de la comarca, en la que destaca la mà d'obra assalariada procedent, especialment, del sector serveis, la construcció i energia. Resulta un tret remarcable la baixa incidència de l'agricultura en la renda comarcal actual, clara mostra del seu declivi a favor d'altres sectors. Així, el municipi que presenta un major percentatge de renda procedent de l'agricultura, presenta, a la vegada, els menors rendiments mitjans per contribuent.

Taula 1.11.2. Estructura dels rendiments declarats (%) en base a l'IRPF. 1998.

del treball	78,9
d'empresaris	12,37
de professionals	1,87
d'agricultors	2,1
d'altres	4,77
Rendiments mitjans*	13.439euros
Quota mitjana pagada per contribuent	2.006 euros

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

(*): sobre els declarats per contribuent, en euros.

Pel que fa a la renda familiar disponible i al producte interior brut, cal destacar que superen a la mitjana catalana, concretament, són respectivament un 129% i un 110% la mitjana catalana¹⁹.

El sector serveis es reparteix entre una gran quantitat d'ocupacions, en els quals és difícil descobrir-ne alguna que sobresurti damunt les altres. El sector comercial té una presència una mica destacada en el nucli del Pont de Suert, però tampoc no arriba a constituir un sector molt nombrós. En relació amb les necessitats locals i, sobretot, amb el turisme, hi ha un sector d'actius a l'hosteleria significatiu que es reparteix força equitativament per la comarca. En relació directa amb el turisme existeixen algunes altres activitats classificades dins els "serveis diversos", com ara els taxistes que cobreixen els itineraris turístics i els que van a les pistes d'esquí de Boí-Taüll. Altrament, no cal dir que el turisme contribueix a alimentar activitats com els mecànics, forners, establiments comercials i altres serveis. Darrerament es pot assenyalar també la presència destacada de persones ocupades en l'Administració Pública, que representen un nombre considerable en relació amb el volum de la comarca; mestres i agents forestals constitueixen el col·lectiu més nombrós d'aquest grup.

No es pot obviar, però, el fet que les activitats principals amaguen, en bastants casos, una doble o triple activitat. Així, a la comarca esdevé relativament freqüent la combinació d'un treball que es fa constar com a principal, amb l'activitat agrària o algun negoci o activitat en el sector serveis orientat, més o menys, al turisme. Igualment, es produeix una complementarietat entre el treball principal agrícola el sector serveis.

¹⁹ Dades de l'Anuari Estadístic de Catalunya, de l'Institut d'Estadística de Catalunya 2001.

Es fa difícil quantificar les situacions de pluriactivitat. Aquesta presenta un component estacional molt marcat en el cas del turisme, amb puntes de juliol, agost i també en la temporada d'esquí. L'activitat agrària també presenta estacionalitat, amb una punta estiuenca. Dins d'aquest context el desenvolupament d'una activitat turística fora de les puntes habituals podria obrir un camp cap a una complementaritat més adequada amb el sector agrícola.

1.12. MOBILITAT ESPACIAL DE LA POBLACIÓ.

Com es pot veure en la taula següent, la majoria de desplaçaments per motius de residència i treball es donen dins de la mateixa comarca. A més, dels desplaçaments a fora de la comarca, s'ha de tenir en compte que en alguns casos comprenen desplaçaments a la part aragonesa de la comarca natural, on per exemple, alguns agricultors hi tenen terres de conreu. I a l'inrevés, molts dels desplaçaments efectuats des de l'exterior corresponen a ribagorçans aragonesos. En conjunt, la comarca genera més desplaçaments a fora per a treballar que no pas atreu treballadors de fora.

Taula. 1.12.1. Desplaçaments per residència-treball.

Desplaçament	Nº
Dins la comarca	1.029
A fora de la comarca	316
Des de fora de la comarca	65
Total generats	1.345
Total atrets	1.094
Diferència atrets/generats	-251

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

A banda dels valors que apareixen en aquesta taula, cal destacar que la majoria de desplaçaments (ja siguin a dins o fora de la comarca) els realitzen els homes. Aquest fet és lògic si es té en compte que un elevat percentatge de dones són mestresses de casa i no s'han de desplaçar al lloc de treball.

En els desplaçaments per motius d'estudis, es veu clarament com la comarca únicament atreu a 4 estudiants d'ensenyament secundari. És força significatiu el fet que un nombre elevat de joves marxi de la comarca per a estudiar. La majoria marxen per a cursar estudis universitaris o bé alguna modalitat de formació professional que no existeix a la comarca. En aquests desplaçaments no hi ha un desequilibri significatiu entre homes i dones.

Taula 1.12.2. Desplaçaments per residència-estudis.

Desplaçament	Nº
Dins la comarca	444
A fora de la comarca	214
Des de fora de la comarca	4
Total generats	658
Total atrets	448
Diferència atrets/generats	-210

Font: Anuari Estadístic de Catalunya 2001.

2. INFRAESTRUCTURES.

2.1. XARXA VIÀRIA.

La major part de les dades obtingudes per a realitzar aquest anàlisi estan extretes del “Projecte de Construcció d’una via forestal al TM de Vilaller (Alta Ribagorça)”²⁰

Xarxa bàsica de carreteres.

La xarxa bàsica de carreteres de l’Alta Ribagorça està formada per dos eixos viaris:

- La carretera N-230 és la via més important de la comarca, ja que mitjançant aquesta s’accedeix a la comarca des de les principals àrees d’influència: Lleida i Barcelona. Aquesta via vertebrava la comarca de nord a sud, permetent la connexió de Tortosa a Lleida i Tolosa de Llenguadoc, passant per la Val d’Aran.
- La carretera N-260 (abans C-144), que uneix les valls pallaresa i ribagorçana i la vall de Benasc. El seu traçat uneix la Pobla de Segur i el Pont de Suert passant per Perves, trobant el límit comarcal amb el Pallars Jussà entre Perves i Xerallo. Després continua fins a Castillo de Sos (a la vall de Benasc), una vegada travessat el coll d’Espina i el Coll de Fades.

Ambdues carreteres són de titularitat administrativa estatal (gestionades pel MOPU), i tenen un bon estat de conservació, especialment la N-230. La N-260 té unes característiques tècniques pitjors (afermat més antic, amplada i radis de corba petits), i es podria considerar que no té les condicions que corresponen a una carretera de la xarxa bàsica de carreteres (López, J.; 2001). Malgrat això, cal tenir en compte les limitacions que imposa una topografia tant accidentada, la qual imposa grans desmunts de terra, radis de corba petits i pendents longitudinals forts. Tot això fa que la velocitat

²⁰ LÓPEZ, J. (2001). *Projecte de construcció d’una via forestal al T.M. de Vilaller (Alta Ribagorça)*. ETSEA, Lleida.

base²¹ de la carretera N-260 estigui entre els 30 als 50 Km/h (velocitat que resulta insuficient).

La xarxa comarcal/local de carreteres.

Aquesta xarxa constitueix el nivell jeràrquic inferior dins la xarxa de carreteres, les quals estan administrades actualment per la Generalitat (D.G. de Carreteres). La xarxa comarcal/local, amb 25,8 km, representa el 17% del total de la xarxa catalogada a l'Alta Ribagorça.

La diferenciació entre xarxa comarcal i local s'ha d'establir, segons la funcionalitat de cada carretera, en els Plans Zonals de Carreteres. Segons aquest Pla Comarcal, només caldria considerar com a xarxa comarcal la carretera L-500 (dela N-230 a Caldes de Boí per Barruera amb 17,8 Km), atès que estructura tota la vall de Boí.

Formarien part de la xarxa local de carreteres, la resta de trams administrats per la D.G. de Carreteres de la Generalitat:

L-501: de la L-500 a Boí (prolongada fins a Taüll), de 4 km de llargada.

L-502: de la L-500 a Erill la Vall, de 0,4 Km.

LV-5212: dela N-260 a Malpàs, de 3,6 Km.

La carretera L-500 ha estat arranjada durant els anys 1992 i 1993, amb la rectificació del traçat, eixamplament de la plataforma i pavimentació amb aglomerat asfàltic. Aquesta carretera es pot considerar com el tercer eix bàsic de la comarca. La resta de carreteres resten recobertes d'un tractament superficial asfàltic i presenten un bon estat de conservació. L'amplada de l'afermat és de 6-7 m en el tram entre la N-260 i Caldes de Boí, i inferior a 5 m a la resta de trams (8,8 km, és a dir, un 34,4% d'aquesta xarxa). Aquestes característiques resulten insuficients, per la demanda turística que suporten, la L-501 i L-502. L'entorn orogràfic accidentat (en un 50% d'aquesta xarxa) ha estat el principal factor que ha determinat aquestes amplades reduïdes. Les anteriors característiques es tradueixen en unes baixes velocitats mitjanes de recorregut. Així, en un 31% d'aquesta xarxa de carreteres, la velocitat de recorregut no supera 50 km/h i només amb l'arranjament de la L-500 es pot passar de 70 km/h.

La xarxa veïnal de camins.

És la xarxa viària que, no éssent inclosa al PCC, s'ha considerat que dóna accés als nuclis de població de la comarca no situats sobre alguna de les xarxes precedents, ja sigui comunicant-los entre sí, ja amb la xarxa de categoria superior. La majoria de camins d'aquesta xarxa són l'únic accés a alguns nuclis de població.

La xarxa veïnal de camins, amb 61,3 km, representa gairebé la meitat de la xarxa catalogada a l'Alta Ribagorça, la qual cosa ens mostra la importància d'aquesta xarxa en el conjunt del viari de la comarca. La titularitat administrativa es reparteix entre els municipis (22 km i 36% d'aquesta xarxa) i la Generalitat. La majoria de trams d'aquesta xarxa no té cap mena d'afermat, tot i que la tendència des dels darrers anys és de pavimentar-les progressivament. Els camins pavimentats proporcionen un accés rodat

²¹ La velocitat base de projecte és la velocitat que correspon al radi de corba menor de la carretera, i que per tant, és una velocitat que es podrà mantenir al llarg de tota la via.

als nuclis de població més còmode i requereixen menys conservació que els camins de terra. Tanmateix, la manca de mitjans tècnics i econòmics de la majoria de municipis de la comarca fa que la conservació dels camins sigui gairebé nul·la. Aquest fet i l'efecte de la dura climatologia de la zona fan que la degradació dels camins pavimentats sigui ràpida i, així, només els accessos pavimentats de fa poc presenten un bon estat de conservació. En els camins sense paviment la degradació és encara major, i en molts camins únicament s'hi pot transitar en vehicles tot terreny.

L'amplada d'aquests camins és generalment reduïda (el 49% de la xarxa té menys de 3 m d'amplada), la qual cosa dificulta els creuaments de vehicles que circulen en direcció contrària. Les velocitats base oscil·len al voltant dels 30-40 km/h.

Cal destacar la necessitat de l'arranjament urgent i periòdic dels camins, ja que en molts casos representen l'accés a petits nuclis de població, els quals sovint es troben en amenaça de despoblament tot i que tenen un potencial turístic de primer ordre.

La xarxa rural de camins.

Aquesta xarxa està integrada pels trams que, no figurant tampoc a l'inventari del PCC, constitueixen l'accés als punts d'interès considerats, normalment no poblats, o bé uneixen xarxes de categoria superior i són emprats com a vies secundàries de la població. Com que no representa la sortida directa dels nuclis de població cap a la xarxa de carreteres, no té un paper tan vital per a la població com la xarxa veïnal de camins. La funcionalitat d'aquestes vies és primordialment turística i d'accés a les explotacions agrícoles i forestals.

La xarxa rural de camins, amb 22,1 km, representa gairebé un 15% del total de xarxa catalogada a la comarca. La titularitat administrativa d'aquesta xarxa és de la Generalitat (Medi Ambient) en gran part (61%), però també és dels municipis en un 17% i el 22% són de propietat particular, generalment de companyies elèctriques.

En destaca els trams pavimentats de l'accés a la Presa de Cavallers, un tram de l'accés al parc nacional d'Aiguestortes i l'accés a les pistes d'esquí de Boí-Taüll. La resta, en general no està afermada asfàlticament. La freqüent manca d'elements de drenatge fan que l'estat de conservació sigui força dolent, excepte els accessos a les pistes d'esquí, els quals es revisen periòdicament. Les amplades d'aquests camins també solen ser reduïdes, ja que el 75% (16,6 km) d'aquesta xarxa té entre 3-4 m d'amplada. Les velocitats base dels camins també són petites, majoritàriament inferior als 30 km/h. Si bé aquestes condicions podrien ser normals i acceptables per a aquest tipus de camins rurals, són insuficients si es pretèn una major intensitat de tràfic provinent del turisme.

Inversions en la xarxa viària.

En la següent taula es poden observar les inversions en la xarxa viària realitzades tant a la comarca, com a les comarques veïnes i en el conjunt de Catalunya:

Taula 2.1. Inversions a la xarxa viària, en milions d'euros.

	1996	1997	1998	1999	2000	Σ
Alta Ribagorça	0,48	0,1	0	0,16	0	0,74
Pallars Jussà	1,08	0,5	0,95	0,91	2,72	6,16
Pallars Sobirà	3,41	3,85	1,47	1,10	3,93	13,76
Val d'Aran	0,03	0,15	0,91	2,02	1,34	4,45
Total Catalunya	211,6	183,8	98,9	173,1	125,7	793,1

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Anuari Estadístic de Catalunya 2001. Institut Estadística de Catalunya.

Com es pot observar, el greuge comparatiu en les inversions realitzades respecte a les comarques veïnes és important en els darrers sis anys, i no arriba al 0,1 % del total d'inversions de Catalunya. El Pallars Jussà, que presenta unes característiques força semblants a l'Alta Ribagorça (Sabartés i Guixés, J.; 1998), té gairebé nou vegades més d'inversió. Malgrat el menor nombre d'habitants de l'Alta Ribagorça, les inversions en la xarxa viària no s'ajusten a l'important volum de trànsit degut a l'afluència turística, especialment a la Vall de Boí. Tot i que aquest volum de trànsit es concentra en períodes concrets (temporada d'esquí, estiu i caps de setmana en general) no per això mereix un menor ajut públic. La poca inversió fa que, fins i tot, alguns nuclis no tinguin un accés asfaltat.

2.2. TRANSPORTS.

L'Alta Ribagorça, malgrat ser una comarca amb baixa densitat de població²², presenta un grau de mobilitat relativament elevat a causa de la dispersió del poblament en petits nuclis i la concentració de serveis a la capital comarcal. Així, bona part dels desplaçaments interns estan relacionats amb els serveis (escoles, comerç, etc.)

El vehicle privat és el mitjà de transport més utilitzat i sovint l'únic possible, tenint en compte l'escassa xarxa de transport públic i les dificultats de comunicació existents. Degut a aquest fet, la taxa de motorització (593 vehicles/1.000 habitants) és molt similar a la mitjana catalana, tot i que lleugerament inferior. Aquesta taxa també és similar a les comarques veïnes, tot i que en el cas del Pallars Sobirà es supera la mitjana catalana. Veiem-ho en la següent taula:

Taula 2.2.1. Taxa de motorització (vehicles cada 1.000 habitants).

	Nº vehicles/1.000 habitants
Alta Ribagorça	593
Pallars Jussà	624
Pallars Sobirà	665
Catalunya	634

Font: Anuari Estadístic de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.

²² 8,6 habitants per quilòmetre quadrat, segons el Padró de Població de 2001.

Si observem l'ús del transport per motius d'estudi i treball, veiem com es confirma l'ús del transport particular enfront del col·lectiu:

Taula 2.2.2. Ús dels transport per motius de treball i estudi²³.

	Treball	Estudi
Transport individual	748	81
Transport col·lectiu	72	225
Sense necessitat de transport	525	352

Font: Anuari Estadístic de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.

La utilització del transport escolar és força important, ja que el 34% dels escolars es desplacen amb autocar fins al centre d'ensenyament. L'elevat ús dels transports indica la dispersió de la població.

La xarxa de transport públic interurbà de viatgers pateix les limitacions pròpies d'una àrea poc poblada: poca densitat de serveis, itineraris restringits a la xarxa viària principal, dificultat de comunicació dels petits nuclis, etc. Malgrat això, el nivell de prestacions és força correcte si es tenen en compte aquestes circumstàncies.

Travessen la comarca quatre línies regulars²⁴, que la uneixen amb Lleida i Barcelona i amb les comarques veïnes, alhora que possibiliten la comunicació interna. També es pot accedir amb tren des de Lleida, el qual arriba a la Pobla de Segur, on s'enllaça amb una línia d'autobús fins arribar a Pont de Suert. Els serveis més emprats són els de llarg recorregut que comuniquen regularment l'Alta Ribagorça amb Lleida, amb la qual hi ha un elevat nivell de relació, i Barcelona. Ambdues línies corresponen a la companyia d'autobusos *Alsina Graells*. Diàriament funciona un servei des de Vielha fins a Lleida, el qual permet arribar a la capital provincial a primera hora i retornar al migdia, o bé enllaçar amb la línia que va a Barcelona. Durant l'estiu s'amplien el nombre de viatges i a més, s'enllaça amb la línia el Pont de Suert-Boí. La comunicació directa amb Barcelona només és possible els caps de setmana, en els que funciona un servei especial Barcelona-El Pont de Suert-Vaquèira. Tot i la llarga durada del viatge i la complicació de l'itinerari és emprat per determinats col·lectius, com els estudiants, ja que s'adequa força a les seves necessitats.

Les línies intercomarcals, sobretot la de la Pobla de Segur, tenen un nivell d'utilització menor, si bé durant l'estiu hi ha una important demanda turística i augmenta considerablement el nombre d'usuaris. La línia el Pont de Suert-la Pobla de Segur presenta un especial interès perquè enllaça la comarca amb la xarxa ferroviària. El trajecte el Pont de Suert-Vielha, a més de la demanda exterior generada per la Val d'Aran, és també emprat per la població ribagorçana que cerca de la Val serveis d'àmbit superior, com l'assistència sanitària.

Pel que fa als desplaçaments interns (línia Pont de Suert-Boí), aquests es dirigeixen principalment vers la capital comarcal, i en aquest sentit són més emprats els serveis que permeten arribar al Pont de Suert al matí i retornar al poble al migdia. La utilització dels serveis d'autobusos varia considerablement durant l'any. A l'estiu, que

²³ Les xifres que apareixen a la taula es refereixen al nombre de persones que diàriament s'han de desplaçar a la feina o estudi.

²⁴ Segons fonts de l'estació d'autobusos de Barcelona i Lleida.

és quan hi ha més turistes, el nombre d'usuaris augmenta considerablement. Reflex d'aquest fet és la variació d'horaris i serveis per temporades, que permet una millor adaptació a la demanda.

A més de les línies de transport regular de viatgers hi ha també servei de taxis, que en part atèn la demanda no coberta per aquestes. En algun cas també són els encarregats del transport escolar. Cal destacar que hi ha taxis que realitzen serveis periòdics a Lleida i Barcelona. Tanmateix, hi ha taxis que atenen quasi exclusivament a la demanda turística, com els vehicles tot terreny que fan excursions als punts d'especial interès, com per exemple, al parc nacional d'Aigüestortes. Els taxis es concentren en gran part al Pont de Suert i en menor grau a Vilaller i La vall de Boí. Aquest darrer compta amb un bon nombre de taxis destinats al turisme majoritàriament. Hi ha força taxistes que no tenen una dedicació exclusiva al servei, el qual compatibilitzen amb la seva activitat principal.

Pel que fa al transport de mercaderies, hi ha diverses agències de transports que realitzen viatges regularment cap a les comarques veïnes i cap a Lleida, garantint el servei amb els nuclis urbans més importants. Una part d'aquest transport de distribució es fa amb centre a Tremp, però cada cop té més importància el subministrament directe des de Lleida.

Finalment, cal destacar que Vilaller compta amb una helisuperfície.

2.3. ENERGIA.

Actualment, la majoria de nuclis de la comarca tenen servei de subministrament elèctric. Únicament determinats nuclis sense població permanent i alguns habitatges aïllats presenten dèficits en aquest sentit. El problema més freqüent correspon als problemes de subministrament derivats de l'antiguitat de les línies, que provoca caigudes de tensió i insuficiències de potència. Solament dos nuclis, sense població, resten sense aquest servei.

Com en moltes altres valls de muntanya, les favorables condicions del medi afavoriren la creació, durant les primeres dècades del segle XX, de petites instal·lacions locals (moles i molins) per a produir l'energia necessària per a cobrir les necessitats locals. Posteriorment, durant la dècada dels 50, amb l'arribada d'ENHER i per mitjà de convenis i pactes entre la companyia i els diferents ajuntaments, s'estengué el servei a bona part dels nuclis que encara restaven sense subministrament. La implantació de la companyia ENHER com a absoluta subministradora d'energia elèctrica, amb la concessió de l'explotació de la conca de la Noguera Ribagorçana, comportà la desaparició de les petites empreses elèctriques locals en el seu vessant productiu, tot i que continuen fent de venedors als seus abonats. En un nombre important de poblacions, entre elles el Pont de Suert i Vilaller, el servei és prestat per aquestes companyies.

Pel que fa al consum d'energia elèctrica de la comarca, cal dir que aquest és inferior al de la mitjana catalana. Això és degut a la menor importància del sector industrial, malgrat que el desenvolupament turístic n'augmenti el consum. Tanmateix, el

subministrament per a usos domèstics és més alt que la mitjana catalana, degut al clima fred (Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Indústria, Comerç i Turisme).

2.4. INFRAESTRUCTURES MUNICIPALS²⁵.

Actualment, gairebé tots els nuclis habitats compten amb les infraestructures d'urbanització més bàsiques. Tot i amb això, encara existeixen alguns dèficits, malgrat els esforços econòmics realitzats pels ajuntaments durant els darrers anys²⁶.

Abastament d'aigües.

Gairebé tots els nuclis tenen una xarxa d'abastament i distribució d'aigua completa, tot i que en alguns casos hi hagi problemes a causa de l'envelliment de les canonades, o per manca de cabal a l'estiu. Hi ha un nombre important de nuclis on no hi ha abastament d'aigua (el 20% dels nuclis habitats). En aquests nuclis on no hi ha xarxa de distribució d'aigües, les cases tenen l'abastament des d'alguna font, amb mànegues o canalitzacions individuals. En alguns municipis de la Vall de Boí es preveu que existeixen problemes d'abastament degut a la sobrepoblació que comporta el turisme (Pla Comarcal de Muntanya, 1996-2000).

Sanejament.

La depuració d'aigües residuals és un dels punts pendents de les infraestructures comarcals. Els nuclis aboquen les aigües als rius i barrancs sense cap tipus de depuració. La resolució del problema s'ha iniciat al Pont de Suert amb la construcció d'una depuradora.

Pavimentació urbana.

La pavimentació dels carrers en els nuclis habitats presenta dèficits puntuals que s'haurien d'eliminar, tot i que en els darrers anys, els ajuntaments han realitzat força millores en aquest aspecte.

Enllumenat públic.

Només els nuclis més grans compten amb una xarxa completa d'enllumenat públic (en alguns casos s'ha de renovar, ja que es troba en mal estat). En els pobles de certa grandària, es compta amb il·luminació als carrers centrals. En general, els petits nuclis estan dotats d'un mínim de punts de llum.

Eliminació de residus sòlids urbans.

Aquesta es porta a terme mitjançant un abocador controlat, instal·lat al camí veïnal de la Gotarta, a 2 km de Pont de Suert. La gestió dels sistemes de recollida i tractament d'aquests residus correspon al Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça. El principal problema en l'eliminació dels residus sòlids urbans és l'increment de producció que es dona a l'estiu, que fa insuficient la xarxa de contenidors existent i la

²⁵ La majoria d'informació d'aquest apartat s'ha extret del Pla Comarcal de Muntanya 1996-2000.

²⁶ Segons fonts del Consell Comarcal.

capacitat de transport disponible. A més, també cal destacar les dificultats de recollida que es donen en aquesta mateixa època, degudes al significatiu augment de residus produïts fora dels nuclis de població. En aquest sentit, seria necessari adaptar el servei segons l'afluència de turisme.

2.5. PREVENCIÓ I EXTINCIÓ D'INCENDIS.

La climatologia i les característiques de les masses forestals de l'Alta Ribagorça fan que el risc d'incendis es pugui considerar com a reduït, segons el "Mapa de risc d'incendis forestals" del Departament de Medi Ambient de la Generalitat. Tanmateix, hi ha alguna zona puntual que presenta un potencial de risc d'incendi forestal mig o fins i tot alt. Aquest és el cas de la meitat meridional de l'àrea corresponent al municipi de Pont de Suert. Malgrat que les mesures de prevenció i extinció d'incendis (tallafocs, eliminació de combustible, etc.) són millorables, el Pont de Suert compta amb un parc de bombers. A més, en cas d'emergència pot rebre ajut de la propera Vielha o Pobla de Segur; d'on, a més, es pot rebre l'ajuda d'equips de rescat de muntanya, els quals resulten imprescindibles a les zones on l'escalada i l'excursionisme tenen un gran pes.

2.6. SERVEI TELEFÒNIC.

Fins fa pocs anys, a la comarca el servei telefònic presentava limitacions importants quant a extensió de la xarxa, i aquest era un dels seus dèficits estructurals més greus, atesa la importància de les comunicacions per al normal desenvolupament de l'activitat econòmica i social. Tanmateix, arran del Reial Decret 2248/1984 i de diverses actuacions de la Generalitat amb les diputacions, la situació millorà significativament en les àrees rurals. Tanmateix, encara existeix un nombre gens menyspreable de nuclis (aproximadament el 50%) que encara no tenen aquest servei. Aquests nuclis es caracteritzen per tenir un baix nombre d'habitants.

Si s'observa des del punt de vista de les línies telefòniques per nombre d'habitants, trobem que al 1997 existien 1614 línies, és a dir 47,7 línies cada 100 habitants, respecte a les 37,7 línies del 1993. La legislació anteriorment comentada ha ajudat a l'extensió del servei telefònic a les comarques de muntanya, on aquest servei ha evolucionat de forma similar, fins a arribar pràcticament a la mitjana del conjunt de Catalunya:

Taula 2.6. Nombre de línies telefòniques cada cent habitants.

	1993	1997
Alta Ribagorça	37,7	45,6
Pallars Jussà	38,4	44,2
Pallars Sobirà	38,6	46,1
Catalunya	43,9	47,7

Font: Anuari Estadístic de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.

2.7. EQUIPAMENTS.

2.7.1. Assistència sanitària.

Aquest servei és considerat per la població com un dels més necessaris, malgrat que a la comarca és un dels serveis més deficitaris, ja que només hi ha coberta l'assistència més bàsica que proporcionen els professionals adscrits als partits mèdics, però no hi ha cap equipament especialitzat ni hospitalari. Així, no existeix a la comarca cap centre hospitalari i l'equipament sanitari es redueix als petits consultoris i a un lloc de primers auxilis de la Creu Roja amb servei d'ambulància, situat al Pont de Suert. La comarca també compta amb tres farmàcies.

La comarca està dividida en tres partits mèdics, els quals coincideixen amb els termes municipals. Cadascun compta amb un metge i una infermera, i un consultori municipal (centre d'atenció primària), tot i que les seves condicions i manca de materials són en general insuficients. Aquests partits tenen característiques molt diferents, tant pel que fa a nombre de cartilles com a l'extensió i nombre de nuclis que han d'atendre.

Els metges de la comarca, d'acord amb els respectius ajuntaments s'han d'organitzar les vacances i caps de setmana per a què sempre estigui cobert el servei sanitari. Tret de la temporada d'estiu, en la qual existeix una gran afluència de turistes, aquesta activitat professional no és gaire elevada.

Si tenim en compte el mal equipament, la manca d'un hospital, la dispersió de la població, les deficiències de comunicació interna i externa de la comarca i el seu allunyament dels principals centres catalans, podem dir que, en conjunt, la cobertura de les necessitats sanitàries de la població ribagorçana és insuficient. La població pot disposar, però, de l'hospital públic de la Val d'Aran, cosa que fa innecessari recórrer 130 km fins a Lleida per a rebre qualsevol tipus d'assistència especialitzada o hospitalària.

2.7.2. Serveis socials.

A la comarca funciona un servei d'assistència social que desenvolupa, d'una banda, serveis assistencials individualitzats en el camp dels disminuïts físics i psíquics i, de l'altra, l'assessorament i l'atenció a les persones de la tercera edat. L'Ajuntament de Pont de Suert i el Consell Comarcal van construir al 1992 una petita residència geriàtrica que cobreix en part la demanda d'aquest servei fins aleshores inexistent. Tanmateix, les vuit places existents a la residència són insuficients. A Vilaller s'han habilitat els baixos com a residència per a la tercera edat, amb una superfície de 115 metres quadrats. El local compta amb un bar, sala de jocs, sala de TV i biblioteca. La llar de jubilats del Pont de Suert completa els equipaments socials de la comarca.

2.7.3. Docents.

L'equipament docent de primària és força complet a la comarca. Es compta amb cinc centres d'educació infantil i primària i un centre d'educació secundària al Pont de Suert, on s'imparteix E.S.O., Batxillerat i Formació Professional. L'ensenyament infantil i primari compta amb 33 professors i el secundari amb 21 professors. Aquests

efectius han d'atendre a 75 alumnes d'educació infantil, 174 de primària i 219 de secundària. La proporció entre mestres i alumnes indica que no manquen professionals per a garantir una educació de qualitat.

Cal destacar que hi ha alumnes de la part aragonesa de la comarca que, gràcies a un servei d'autobusos escolars (dues línies), poden assistir a classe al Pont de Suert. El transport escolar desenvolupa un paper molt important, no solament pel que fa a l'educació infantil i primària, sinó per a tots els nivells de l'ensenyament. En el primer cas, el transport és subvencionat pel Departament d'Ensenyament, i en el segon, és finançat pel Consell Comarcal.

La davallada demogràfica de la comarca fa que el nombre d'alumnes als centres d'ensenyament es vagi reduint progressivament. Per exemple, segons el Departament d'Ensenyament, el curs 1983-84 comptava amb 740 alumnes d'E.G.B., enfront dels 174 alumnes de primària que existeixen actualment. La feblesa demogràfica de l'àrea impedeix el manteniment d'una estructura escolar descentralitzada. Moltes escoles de nuclis petits han hagut de tancar pel seu nombre insuficient d'alumnes.

Les escoles del Pont de Suert i Vilaller són de relativament nova construcció, i per tant, no presenten problemes en el seu estat de conservació. Aquests centres tenen un servei de menjador que permet atendre als alumnes d'altres nuclis de població.

Cal destacar, com a equipament docent complementari, l'Escola de Natura de la Vall de Boí. Aquest centre ofereix curssets intensius per a escolars, on s'estudien les matèries i temes de les programacions escolars que tenen en l'alta muntanya el medi ideal per a aconseguir el seu aprenentatge.

2.7.4. Equipaments culturals.

Al Pont de Suert s'hi concentra gairebé tot l'equipament cultural de la comarca. Una part de l'activitat cultural està lligada a l'empresa ENHER, que compta amb diverses instal·lacions per a ús dels seus treballadors i de la població en general. També existeix una associació, anomenada GER, que gestiona les instal·lacions esportives de la companyia (ENHER) i organitza competicions esportives d'àmbit local. Si bé ENHER tenia força importància en el passat com a promotora de diverses activitats esportives i socials, actualment, l'ajuntament i les associacions ciutadanes són les que majoritàriament duen a terme iniciatives culturals i de lleure.

El Pont de Suert compta amb diverses corals, un grup d'acordionistes, un esbart dansaire, un grup de teatre i altres diverses associacions, entre les quals cal destacar l'Associació Museu i Estudis de l'Alta Ribagorça.

L'activitat cultural més important de la comarca és la festa major dels diferents municipis. És destacable la pràctica d'una activitat molt tradicional i que perviu força, com és la baixada de falles a molts pobles de la comarca (Taüll, Barruera, Vilaller, etc.). Altrament, en els darrers anys s'han impulsat diverses activitats culturals d'abast comarcal, impulsades per les institucions locals i entitats privades. Entre aquestes cal destacar la setmana cultural del Pont de Suert, la Tardor Cultural i la creació de l'emissora de ràdio de la comarca. Altres esdeveniments culturals i lúdics són les festes religioses i gastronòmiques de la Cofraria de Sant Sebastià, el Via Crucis de Barruera,

les fires de Barruera i Vilaller i la fira de la Girella del Pont de Suert. En aquestes fires, a banda de poder veure activitats tradicionals de la comarca (concursos de tallar troncs, de segar, preparació d'embotits, etc.) s'hi poden degustar tot tipus de productes de l'artesania agroalimentària de la comarca.

Finalment, a la comarca únicament hi ha una biblioteca en funcionament, propietat d'una caixa d'estalvis, situada al Pont de Suert. Tanmateix, alguns municipis com la Vall de Boí i Vilaller reben els serveis de la biblioteca itinerant (bibliobús), que funciona a la comarca veïna del Pallars Jussà.

2.7.5. Equipaments esportius.

Existeix un equipament esportiu suficient, malgrat que algunes instal·lacions presenten defectes de conservació i equipament, especialment a la Vall de Boí i Vilaller. Els tres municipis de la comarca compten amb petites pistes poliesportives, camps de futbol i també picina. La construcció d'un poliesportiu cobert al Pont de Suert permet practicar esports fins i tot a l'hivern, ja que les instal·lacions a l'aire lliure són generalment poc utilitzades a l'hivern en zones de clima fred.

Les escoles són les principals promotores de l'esport a la comarca. Amb col·laboració amb el Consell Comarcal, organitzen competicions itinerants amb els col·legis de les comarques properes.

A banda d'això cal destacar la possibilitat de practicar un gran nombre d'esports d'aventura, adaptats a tota mena de públic, organitzats per diverses empreses. La pesca és una activitat important i a la comarca existeixen dues associacions de pescadors. Finalment cal destacar l'esquí, en les seves diverses modalitats, com l'esport més important que es practica a l'Alta Ribagorça.

3. SECTOR FORESTAL²⁷.

3.1. SUPERFÍCIE I ESPÈCIES FORESTALS.

La superfície no conreada de l'Alta Ribagorça, que es considera superfície forestal es situa al voltant de 39.532 ha. Tanmateix, no tota aquesta superfície és massa forestal, sinó que també comprèn pastures i erms. Es compten 13.891 ha arbrades, de les quals se n'exploten forestalment de forma exclusivament 10.816 ha.

Les masses forestals de l'Alta Ribagorça estan dominades pels boscos de coníferes que ocupen unes 9.300 ha del territori comarcal. Els planifolis s'estenen actualment per una superfície d'un 2.400 ha, ocupada per aquest tipus de bosc; no es pot oblidar, però, la important presència a la comarca de bosc mixt de coníferes i planifolis (unes 1.700 ha) i de matollars i prats, on l'arbrat amb planifolis, més o menys esclarissat, constitueix un element secundari (unes 1.800 ha).

²⁷ La majoria de dades referents al sector forestal s'han obtingut de Gort, J.; 2002 i de fonts del Centre de la Propietat Forestal del Departament de Medi Ambient.

El pi negre (*Pinus uncinata*) ocupa unes 3.000 ha de la superfície arbrada comarcal i constitueix una espècie acompanyant en 1.419 ha, ocupades per prats d'alta muntanya. Els boscos de pi negre apareixen entre 1.600 i 2.400 metres d'altitud, per sota de 1.900 metres d'altitud; les avetoses constitueixen una competència important, mentre que per damunt no hi ha cap altra espècie que competeixi avantatjosament amb el pi negre.

El pi roig (*Pinus sylvestris*), l'espècie arbòria que ocupa una superfície més gran a la comarca (4.300 ha), és un arbre que s'adapta als medis més diversos, tot i que correspon, més aviat a condicions submediterrànies. El pi roig és l'espècie que mostra i ha mostrat una tendència territorial més expansiva.

L'altre bosc de coníferes que ocupa una superfície important a la comarca és l'avetós (716 ha): l'avet, a més, es presenta com a forma dominant de boscos mixtos amb pi negre, pi roig i faig.

Les rouredes constitueixen els boscos de planifolis més estesos a la comarca, tot i que presenta sovint un estat de degradació important (Gort, J.; 2002), degut a les intenses extraccions de fusta i el carboneig realitzat. Entre les rouredes humides cal destacar la roureda de fulla gran, i en menor proporció la de roure pèrol.

3.2. APROFITAMENTS ACTUALS.

Les existències de fusta dels forests públics s'estimen en 241.000 metres cúbics, tot i que no s'han tingut en compte els forests repoblats recentment. Pel que fa a la possibilitat²⁸ d'extracció de fusta, es situa al voltant de 5.500 metres cúbics. Els aprofitaments de fusta en els darrers anys ha estat escassa, degut principalment a la llargada dels cicles d'aprofitament de les espècies a explotar²⁹. Aquest fet fa que les persones que treballen al bosc (motoserristes, cablistes, etc) ho hagin de fer de manera intermitent, o bé s'hagin de desplaçar a altres comarques. La duresa d'aquesta feina i l'elevat nombre d'accidents laborals (especialment en motoserristes) fa que el treball sigui poc atractiu per a la població de la comarca, i per tant, sovint els treballadors procedeixen de fora de la comarca i únicament hi resideixen durant el període d'explotació. Únicament hi ha 3 persones a la comarca que treballen, el 1996, de manera fixa en el sector forestal (Cens de població de 1996).

3.3. PROPIETAT I GESTIÓ DELS FORESTS.

La major part dels forests (gairebé el 98%) gestionats per l'Administració Forestal són propietat de les entitats locals i veïnals. Únicament dos forests pertanyen a l'Estat. No hi ha informació referent als espais forestals gestionats per particulars, però des d'un punt de vista de l'aprofitament fustaner, es pot considerar que la contribució d'aquests boscos a la producció comarcal és pràcticament nul·la.

²⁸ La possibilitat és el volum de fusta que es pot extreure anualment segons les corresponents ordenacions forestals o els plans tècnics de gestió i millora forestal.

²⁹ En algunes espècies de coníferes, els cicles d'aprofitament oscil·len entre els 80 i 120 anys.

Cal tenir en compte la important superfície corresponent al Parc Nacional d'Aigüestortes i l'Estany de Sant Maurici, que no estan incloses entre les forests explotables, ja que en aquests boscos no es poden realitzar aprofitaments de fusta.

Les forests declarades d'utilitat pública a la comarca representen un 91,3% de la superfície forestal gestionada per l'Administració., mentre que el 8,7% restant es reparteix entre les forests pròpies gestionades a tots els efectes per l'Administració, i les forests de lliure disposició consorciada.

3.4. OBRES DE MILLORA FORESTAL.

La realització de les labors silvícoles i, en general, les millores forestals, estan condicionades per l'accessibilitat dels terrenys forestals. Les condicions del territori de la comarca es caracteritza pel relleu abrupte, el qual, juntament amb les característiques de les masses forestals, fan que la dificultat d'accés sigui una de les limitacions bàsiques en l'explotació de forests³⁰. Les forests repoblades entre els anys 1940-1950, que avui presenten una densitat massa elevada, no han estat convenientment tractades a causa d'aquesta pèssima accessibilitat. Les millores en els accessos, juntament amb les repoblacions forestals, representen el capítol més important de les inversions dedicades a la millora forestal.

En la pràctica totalitat de les forests del Pont de Suert gestionades per l'Administració forestal, s'hi han realitzat obres de millora o repoblacions. A la resta de la comarca, però, les actuacions han estat menys nombroses. El fet que la major part de boscos de la comarca siguin de gestió pública afavoreix la realització d'actuacions de millora que, en el cas de boscos gestionats per particulars no s'emprenen degut al seu elevat cost i també, perquè sovint, els efectes d'aquestes actuacions són a mig o llarg termini.

La repoblació forestal ha estat i és encara, una tasca silvícola fonamental a la comarca. No es pot oblidar que l'explotació excessiva que s'ha dut a terme tradicionalment en aquests boscos i l'interès en l'ampliació de les àrees de pastures, van conduir a un estat avançat de degradació de les masses forestals, i en alguns casos, a la seva desaparició. Les repoblacions realitzades entre els anys 1940-1950 foren especialment intenses, i van afectar unes 3.000 ha de la comarca. El fet de que aquestes masses s'haguessin repoblat únicament amb una espècie disminueix la biodiversitat dels forests i els fa més sensibles a les plagues i malalties forestals. Actualment, aquests boscos presenten una densitat excessiva, que en dificulta l'explotació i afavoreix el risc d'incendi.

En relació a la protecció contra l'erosió hídrica, cal destacar la canalització del Noguera Ribagorçana en el seu pas pel Pont de Suert, i la construcció de diversos dics per a la contenció de sediments, com per exemple, al Barranc de Barruera, al d'Erill la Vall, al de Senet, etc.

³⁰ Les pistes que s'han de construir, degut a l'escabrositat del terreny, suposaran elevats moviments de terres, i per tant, un cost econòmic i paisatgístic força elevat. A més, els forts pendents fan difícil el treball de la maquinària, que en general, no pot treballar a pendents superiors al 35%.

3.5. PRODUCTES FORESTALS SECUNDARIS.

L'aprofitament d'una sèrie de productes naturals del bosc ha estat una activitat tradicional a les comarques de muntanya. La major part d'aquestes activitats han estat abandonades tot i que, aquests productes naturals poden ser la base d'activitats econòmiques prou rendibles.

La producció de carbó vegetal i carbonet havia representat un aprofitament tradicional als boscos ribagorçans. El carboneig ha estat un dels factors destacats en la degradació i fins i tot, desaparició dels boscos d'alzines i roures de la comarca. La producció de carbonet pot ser una activitat recuperable, que, a més, eliminaria força material inflamable del bosc.

La recol·lecció de fruits silvestres, entre els quals destaquen les mores, maduixes i gerds, i la recol·lecció de plantes amb propietats medicinals, són activitats que podrien ser objecte d'una explotació sostenible i rendible, si es té en compte la bona acceptació d'aquests productes en el mercat (Segura, J., 1993).

Els bolets mereixen una consideració especial dins d'aquest context; als boscos comarcals es troba una gran varietat de bolets que són recol·lectats tant per la població local com per un gran nombre de boletaires de fora de la comarca. És precisament dins d'aquest grup que es pot distingir entre els boletaires de cap de setmana i alguns col·lectius que durant la temporada del bolet s'instal·la a la comarca convertint la recol·lecció en una activitat econòmica. El difícil control d'aquestes persones incideix negativament en la conservació tant micològica com en general dels boscos.

Les activitats cinegètiques tenen a la comarca una importància considerable. Prova d'això és l'elevat nombre d'àrees de caça existents, que ocupen una superfície de 16.144 ha (aproximadament el 38% de la superfície comarcal). La major part de les àrees pertanyen a particulars o als ajuntaments i entitats locals menors. Cal destacar, però, les prop de 3.500 ha que pertanyen a la Societat de caçadors de l'Alta Ribagorça. A la comarca es troben diferents espècies d'interès cinegètic. Entre les espècies de caça major cal assenyalar el porc senglar i l'isard mentre que les principals espècies de caça menor són la perdiu roja, la perdiu xerra, la guatlla, el tudó, el conill i la llebre.

En relació als aprofitaments piscícoles es tracta d'una comarca amb molt bones possibilitats. Els diferents cursos fluvials de la comarca es situen en dos sectors de característiques piscícoles diferents: aigües d'alta muntanya i la zona de truites. Es compta amb 19 km declarats zona de pesca controlada. Durant la temporada de pesca la Societat de Pescadors de l'Alta Ribagorça concedeix un nombre limitat de llicències de pesca. Les principals espècies piscícoles de la comarca són la truita autòctona i irisada, així com el barb roig característic de l'alta muntanya. Cal destacar la presència de la piscifactoria del Pont de Suert, gestionada pel DARP, amb una important capacitat de producció d'alevins de truita, destinats a la repoblació dels rius.

La pesca és una activitat turística molt important a la comarca, amb una notable capacitat d'atracció d'aficionats. Això contribueix a augmentar la varietat de l'oferta turística i a corregir la forta estacionalitat de la comarca.

4. AGRICULTURA I RAMADERIA³¹.

4.1. SUPERFÍCIE AGRÀRIA.

La superfície agrària de la comarca es divideix en:

Ús del sòl	Superfície (ha)
Terres conreades	298
Prats i pastures	24.597
Terreny forestal	9.180
Altres	6.920

Font: Cens agrari 1999 en Anuari Estadístic de Catalunya 2001.

Si observem l'evolució de les superfícies de conreu a la comarca, hom pot observar la disminució progressiva d'aquestes superfícies, cosa que es relaciona directament amb la disminució de persones dedicades a l'agricultura, degut a l'envelliment de la població rural, a la manca de perspectives de futur i de relleu generacional en aquesta activitat. Segons el DARP, al 1984, la superfície conreada era de 1.496 ha, i al 1989, 254 ha. Així, la davallada produïda a la dècada dels vuitanta és força espectacular. Paral·lelament a la reducció de la superfície agrícola útil, s'ha produït una transformació dins d'aquesta: els conreus han anat perdent importància i han estat substituïts en bona part per prats i pastures. Els camps conreats es troben actualment ocupats per espècies farratgeres, les quals han marginat els tradicionals cultius de cereals, llegums i patates. La progressiva substitució del conreu tradicional pel conreu farratger és un fenomen que s'ha produït igualment en el conjunt de Catalunya (Estalella, H. i Garriga, G.; 1999).

Entre les superfícies de pastura predominen els prats de muntanya naturals sobre les pastures³².

4.2. RAMADERIA.

El sector ramader sempre ha tingut rellevància a la comarca, i actualment és predominant en el sector agrícola. Aquest fet és general en el conjunt de Catalunya, on la ramaderia s'ha imposat a l'agricultura; restant aquesta subordinada a la primera, atès que els principals cultius són els farratgers (aproximadament el 70% dels conreus), destinats a l'alimentació del bestiar. Existeixen 97 explotacions ramaderes a la comarca, tot i que moltes d'aquestes combinen la ramaderia amb el cultiu d'espècies farratgeres. Tot i que aquest nombre d'explotacions té una certa importància a escala local, no arriba ni al 0,5 % del total de la província de Lleida.

Tanmateix, l'Alta Ribagorça és de les poques comarques on el bestiar oví té un pes preponderant (aproximadament un 50% de les explotacions ramaderes corresponen

³¹ La majoria de dades estadístiques han estat extretes de l'Anuari Estadístic de Catalunya 2001 i de la pàgina web de l'Institut d'Estadística de Catalunya: www.idescat.es

³² És freqüent la confusió entre prats i pastures. Prats són aquelles comunitats herbàcies, sembrades o naturals, que es segueixen periòdicament per al seu magatzematge en fencs i sils. En canvi, les pastures s'exploten directament amb el bestiar, i no es dallen en cap cas.

al sector oví). En importància el segueix el sector boví (47% de les explotacions), i els altres sectors (equí, cabrum, etc.) tenen un pes econòmic insignificant. Mentre que el sector oví practica la transhumància (cap a la part aragonesa de la comarca natural i cap a la Val d'Aran), el bestiar boví roman tot l'any a la comarca. Els dos sectors depenen fonamentalment de les pastures naturals (especialment les pastures d'alta muntanya), i en menor mesura de les artificials. La mà d'obra emprada en les explotacions acostuma a ser familiar i solament en els grans ramats es contracten els serveis de pastors aliens a l'explotació. Cada vegada és més difícil trobar aquests serveis, ja que els professionals que s'hi dediquen són cada vegada més vells, i els joves no s'interessen per aquesta activitat. D'altra banda, es troba a faltar un servei de formació per aquesta activitat, que potser atrauria a nous professionals. Això ja ha estat fet a França amb bons resultats (Segura, J.; 1993).

Pel que fa a l'orientació productiva del sector boví, és dominant a la comarca la producció de carn o mixta, en detriment de les explotacions que només tenen vaques lleteres. A partir de 1980, l'evolució del mercat boví comporta la pràctica desaparició de les vaques lleteres a la comarca, degut principalment a les quotes lleteres i al fracàs de les iniciatives en els processos de comercialització (Pla Comarcal de Muntanya, 1996-2000). El punt més crític arribà el 1996, amb una producció ridícula de 6 tones de llet. A partir de llavors, la producció lletera ha gaudit d'una certa recuperació (112 tones el 1999). Les explotacions bovines es caracteritzen per tenir un nombre poc elevat de caps, fet que no permet fer-les més rendibles. Els ramaders sovint es dediquen a una altra activitat laboral, la qual constitueix la seva principal font d'ingressos (Idescat; 2001).

Si bé el sector ramader esdevé pràcticament l'única opció per a les explotacions agràries de la comarca, aquest sector no ha estat esclòs de la crisi del sector agrari de les darreres dècades. En efecte, el nombre de caps de bestiar també s'ha reduït notablement en els darrers quaranta anys. Per exemple, l'any 1978 hi havia, segons el Cens Agrari, 30.000 ovelles, passant a 19.000 l'any 1989 i a 15.613 a l'any 1999. Malgrat l'elevat nombre d'ovelles respecte a les vaques, cal destacar que el nombre d'explotacions dedicades al sector boví és força superior (66 explotacions bovines, amb 3.613 caps de bestiar³³, enfront de 19 explotacions ovines). La davallada del nombre de ramaders representa una reducció de caps, encara que aquest fet es veu compensat en part per un augment del nombre de caps en les explotacions que continuen la seva activitat. Les dificultats tècniques de modernització d'algunes d'aquestes explotacions i la progressiva degradació dels recursos de pasturatge són els principals problemes que haurà d'assumir la ramaderia en els propers anys³⁴.

4.3. ELS CONREUS.

Els conreus tradicionals es basaven en l'autoabastiment, i mantenien una certa diversitat productiva, tant pel que fa al consum humà com al del bestiar (Vila, M.; 1990). Són característics d'aquesta modalitat de conreu els horts familiars, on s'hi cultivaven les hortalisses, llegums i patates. Pel que fa a l'orientació ramadera eren tradicionals els cultius de cereals i algunes lleguminoses. Els horts familiars s'han mantingut fins a l'actualitat, però no tant pel propi consum com pel subministrament de

³³ Segons el Cens Agrari de 1999.

³⁴ Segons fonts del DARP.

l'hosteleria també familiar que ha sorgit amb el creixement del turisme. La producció de patata s'ha abandonat definitivament, i el cereal subsisteix amb una producció marginal.

La majoria de conreus actuals, situats en les zones planes de les valls, es dediquen a fornir les necessitats alimentàries del bestiar de la comarca en farratges i herba de prat artificial. Les principals espècies que es conreen són l'alfals i la trepadella. Els prats artificials, malgrat que es donen unes bones condicions climàtiques per aquest conreu, tenen poca importància. Normalment els prats artificials es planten amb trepadella, dactilis, festuca i trèbol; tot i que a la llarga es converteixen en prats naturals degut al seu poc manteniment.

Els conreus que encara persisteixen majoritàriament són de secà: hi ha 253 ha de secà enfront de les 45 ha de regadiu.

4.4. CARACTERÍSTIQUES DE LES EXPLOTACIONS AGRÍCOLES I RAMADERES.

De les 117 explotacions existents a la comarca únicament 26 es dediquen exclusivament al conreu agrícola. Les restants, o bé es dediquen a la ramaderia o bé combinen ambdues activitats. El nombre d'explotacions ha disminuït progressivament al llarg dels anys, però la superfície d'aquestes es manté més o menys constant en les darreres dues dècades. El nombre d'explotacions es manté estable durant el període 1982-1989. Tanmateix, si a l'any 1989 existien 258 explotacions, les quals comptaven amb una superfície de 25.110 ha, actualment, amb més o menys la meitat d'explotacions la superfície es manté en 24.895 ha. Cal dir que la majoria d'aquestes explotacions tenen una superfície que oscil·la entre les cinquanta i les dues-centes hectàrees. La dimensió mitjana de les explotacions és elevada respecte la mitjana catalana (165 ha de mitjana enfront de 22 ha, respectivament).

En les explotacions bovines existeix un predomini de les explotacions petites, la viabilitat de les quals és dubtosa. Com a conseqüència, es pot preveure que prosseguirà la reducció del nombre d'explotacions. En canvi, les explotacions ovines presenten una estructura d'explotacions grans, cosa que propicia la viabilitat d'aquest sector ramader. Tot i amb això, la ramaderia ovina té la seva principal limitació en la creixent dificultat per a realitzar la transhumància cap al pla de Lleida.

Si tenim en compte la personalitat jurídica del titular de l'explotació, veiem que 89 explotacions corresponen a una persona física, 23 a entitats públiques i 6 a altres personalitats jurídiques. Cal destacar que les explotacions corresponents a les entitats públiques tenen 19.240 ha de superfície agrària útil (SAU), és a dir, un 77% de la SAU comarcal. La distribució de la SAU segons el règim de tinença és la següent: el 86% és de propietat i el 12% és d'arrendament.

Les explotacions tenen en general un nivell de mecanització acceptable³⁵, tot i que sovint es veuen obligades a llogar la maquinària a emprar (per exemple, en el cas de les adobadores, sembradores, màquines per al tractament fitosanitari, etc.) o bé pagar els serveis d'algun altre agricultor per a què els hi faci la feina. Una de les principals

³⁵ En relació amb la mitjana de la mecanització en les explotacions catalanes (Segons dades del Cens Agrari de 1999).

mancances que presenta el sector farratger és la manca de maquinària per al reg automatitzat, el qual fa més còmoda i més eficient aquesta tasca (Segura, J.; 1993).

Els treballadors assalariats en les explotacions agràries tenen poca importància, atès que la majoria d'explotacions són familiars. Tanmateix, existeixen 41 treballadors fixos, dels quals 36 són homes i 5 són dones. En el cas dels homes, únicament hi ha dos treballadors de menys de 29 anys. La resta estan compresos majoritàriament en les següents franges d'edat: de 40 a 44, de 60-64 i de més de 65 anys. Com es pot veure, el sector té uns treballadors d'edat avançada, exceptuant la franja dels 40-44. Sorpren que la mitja d'edat de les treballadores rondi els 35 anys. Tot i que amb el poc nombre de treballadores existents no es pot treure cap conclusió estadística fiable, es podria suposar la relativament recent incorporació de la dona al mercat de treball en les zones rurals, com una de les principals causes de la joventut de la mà d'obra assalariada femenina.

Els titulars de les explotacions (únicament homes) també presenten una edat similar a la dels treballadors fixos. L'envelliment de la població agrària també es reflexa, lògicament, en l'edat dels titulars de les explotacions. Aproximadament les dues terceres parts tenen més de 55 anys, i únicament el 8% tenen menys de 35 anys. Segons l'Institut d'Estadística de Catalunya, a banda de fills i altres parents que treballen en l'explotació, els cònjuges són la mà d'obra familiar més important de les explotacions. Aquestes compten amb 45 cònjuges que ajuden en les tasques agrícoles, dels quals solament hi ha 9 homes i 36 dones. Cal destacar que no hi ha cap dona que sigui cap i/o titular d'una explotació agrícola. El sexe femení podria ser en part una solució a la manca de relleu generacional del sector, ja que, entre d'altres coses, el col·lectiu femení que treballa al camp és en general més jove que el dels homes.

Com ja s'ha comentat en l'apartat de demografia, molts treballadors de les explotacions agràries treballen a més, en altres sectors com a treball secundari. També n'hi ha, tot i que en menor proporció, que tenen l'agricultura com a treball complementari. Així, el 20% dels titulars d'explotacions agràries es dedica també a un altra feina i aproximadament el 50% dels cònjuges o altres treballadors familiars també ho fan.

Finalment, cal assenyalar que el aproximadament el 50% de les explotacions pertanyen a alguna cooperativa agrícola.

5. EL SECTOR TURÍSTIC.

5.1. RECURSOS TURÍSTICS.

La major part dels recursos i serveis turístics comarcals es concentren a la Vall de Boí, sector que actualment pot considerar-se el veritable centre d'atracció turístic de la comarca. El Pont de Suert i Vilaller tenen també un paper important com a centre d'acolliment turístic, tot i que en menor grau si es compara amb la Vall de Boí, consolidat com a principal motor del sector turístic a la comarca. El Pont de Suert i Vilaller aprofiten, a més, la seva bona situació sobre l'eix de comunicacions que connecta amb la Vall d'Aran, gaudint d'un important turisme de pas.

Fora de la temporada d'estiu i hivern la freqüentació turística és relativament poc important, i només poden destacar-se la forta demanda durant la Setmana Santa i les visites de primavera-estiu corresponents a colònies de joves i a grups en itineraris del romànic. També cal destacar la pesca com a activitat que atrau turistes en una època de baixa freqüentació turística. Malgrat això, resta el repte d'aconseguir un turisme menys estacional, que doni més estabilitat als serveis turístics de la comarca.

5.1.1. Espais naturals d'interès paisatgístic.

Els factors d'atracció fonamentals per als excursionistes i estiuejants procedents del món urbà estan constituïts, com a la major part de comarques de muntanya, per la natura i el paisatge, juntament amb la forma de vida que tradicionalment ha caracteritzat les àrees rurals de muntanya. Cal, a més, considerar la presència d'un ample ventall d'atractius que fan que aquesta comarca gaudeixi d'una gran diversitat de possibilitats turístiques.

Un element que atrau un nombre molt elevat de visitants és el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, que s'estén en el seu sector occidental per la capçalera del riu Sant Nicolau fins passat l'estany de la Llebreta. Fou creat el 1955 i té una superfície de 14.119 ha i una zona de protecció que l'envolta de 27.000 ha. És l'únic parc nacional de Catalunya, i compta amb els valors característics dels territoris alpins, com l'abundància de llacs, cims escarpats, rica vegetació (pi negre, avet, etc.) i fauna (marmota, truita comú, isard, perdiu blanca, àguila reials, etc.). El Parc Nacional compta amb un servei de taxis que permet circular pel parc si no es vol caminar. També hi ha un servei de guies, els quals condueixen als turistes per les nombroses rutes del parc (ruta de la nútria, la vall de Dellui, Besiberri, estanys de Gèmena, etc.). El gran atractiu d'aquests indrets fa que anualment més de 100.000 persones els visitin.

5.1.2. Termalisme.

L'existència a Caldes de Boí d'un important conjunt de fonts d'aigües minero-medicinals ha significat, durant segles, un motiu d'atracció per a un important nombre de termalistes que fins a una època ben recent tenien força dificultats per arribar-hi. L'estació termal de Caldes de Boí capta visitants, generalment, amb un poder adquisitiu alt, tot i que amb la diversitat de la seva oferta, tant d'allotjament com de temporada, fa que també sigui accessible a clients de rendes mitjanes. Tot i que en un començament els principals clients eren persones d'edat avançada, hi ha una creixent demanda de persones més joves. L'estació està situada a 10 km del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i compta, a més, amb un modern hotel de quatre estrelles, el qual oferta aproximadament el 30% de les places hoteleres de la comarca.

5.1.3. Patrimoni històric-artístic.

La Vall de Boí reuneix un important patrimoni històric-artístic, format per un dels més notables conjunts d'art romànic del país que, per si sol, atrau un gran nombre de visitants. Aquests estan compostats per un seguit d'esglésies i ermites, petites construccions rurals d'arrel llombarda de finals de segle XI i principis del XII. Recentment, la UNESCO ha reconegut l'excepcionalitat d'aquest romànic, concedint la distinció de Patrimoni de la Humanitat al conjunt d'esglésies romàniques de la Vall de

Boí. A banda d'aquestes esglésies, se'n poden trobar altres de disperses per la resta de la comarca, les quals resulten igualment interessants (Sant Martí de Llesp, Santa Maria de Viu de Llevata, Santa Cecília de Senet, Sant Salvador d'Irgo, etc.). L'oficina d'informació turística de la Vall de Boí ofereix un servei de visites guiades que faciliten gaudir de l'art romànic de la zona.

La pintura romànica catalana es pot considerar, més que l'arquitectura, com l'aportació primera del romànic europeu i, dins l'àmbit català, les pintures procedents de la Vall de Boí esdevenen les més conegudes. Des de començament de segle es donaren a conèixer les pintures romàniques de Sant Joan de Boí i de Santa Maria i Sant Climent de Taüll i hom ha coincidit en considerar les darreres com a paradigma de la pintura romànica catalana i europea.

El 1907 l'Institut d'Estudis Catalans organitzà una missió científica per tal d'estudiar "in situ" les pintures romàniques de les valls pirinenques, estudi que permeté la divulgació d'aquest llegat artístic. L'interès despertat a nivell internacional per aquest patrimoni (pintures, retaules, icons) induí a alguns països a voler endur-se'l per als seus museus i col·leccions particulars. Gràcies als esforços de l'IEC i de la Junta de Museus de Barcelona les pintures de la vall romangueren en el nostre país encara que no en el seu lloc originari, sinó en el Museu d'Art de Catalunya a Barcelona.

També és destacable l'església de l'Assumpció, al Pont de Suert, construïda el 1955 per l'enginyer E. Torroja, per encàrrec de l'empresa ENHER. L'edifici és una mostra de l'arquitectura funcional i avantguardista, que s'ha convertit en un dels elements identificatius del Pont de Suert. Dins la mateixa església s'hi troba la col·lecció d'art sacre de la Ribagorça, la qual recull una mostra representativa de l'art religiós de la comarca. Hi destaquen els nombrosos retaules barrocs, com el de l'Assumpció, el de Sant Sebastià del Pont de Suert, el de Sant Esteve de Castelló de Tor i el de Sant Cristòfol de Sirés. S'hi exposen, a més, les imatges romàniques i barroques de la comarca, la Verge de la Mola (s.XIII) i l'Assumpció d'Erillcastell (s.XVII), així com una mostra d'orfebreria i pintura.

Altrament, resulta igualment interessant visitar els cascs antics de Pont de Suert i Vilaller, i veure les edificacions més representatives, com l'Ajuntament, el Palau Abacial, les restes de la presó de Vilaller, etc.

5.1.4. Cinegètica.

Els recursos cinegètics i piscícoles existents a la comarca poden ser considerats com a atractius turístics comarcals d'un cert relleu. Els recursos piscícoles, en concret, són abundants i són un motiu d'atracció durant la temporada de pesca per a un contingent d'aficionats notable, que es desplaça a la comarca els caps de setmana o, fins i tot, hi decideix passar les vacances. La comarca compta amb un petit llac de pràctiques, una escola de pesca, guies i zones de pesca infantil. Les dues societats de pesca esportiva de la comarca concedeixen els permisos i llicències per a exercir aquesta activitat, en diferents establiments comercials.

5.1.5. Agroturisme.

El canvi de l'entorn quotidià característic de les zones urbanes per l'entorn rural és un dels objectius perseguits per una part important dels visitants que freqüenten la comarca, on es pot desenvolupar un ritme de vida més reposat i tranquil en un entorn natural de gran qualitat paisatgística. L'atractiu d'aquesta activitat queda demostrada en l'evolució favorable de l'allotjament en habitatges rurals³⁶, en els que la comarca fou pionera en la natura. A banda del servei ofert als turistes, el turisme rural permet a les famílies dedicades a les activitats agràries realitzar una activitat complementària rendible econòmicament, que permet superar l'estacionalitat de l'activitat agrària.

La comarca compta amb l'Associació de Residències Cases de Pagès, la qual aplega 40 cases de turisme rural distribuïdes entre els petits poblets dels tres municipis de la comarca. Malgrat això, la majoria es concentren al municipi de la Vall de Boí. Dins d'aquests allotjaments, es pot optar entre tres opcions segons les necessitats o preferències del client: masies (ubicades fora del nucli de població i integrades dins d'una explotació agrícola, ramadera o forestal), cases de poble (ubicades dins d'un nucli de població de menys de 1.000 habitants) o allotjaments rurals independents (integrats en un edifici aïllat o en un nucli de menys de 1.000 habitants). Tot i que ja es pot consultar informació d'algunes d'aquestes cases a internet, encara en resta un nombre important que no figuren a la xarxa, cosa fàcilment corregible i que seria de gran ajut per a la promoció d'aquestes. En general, els serveis que ofereixen aquests allotjaments són de qualitat i de vegades es complementen amb l'oferta de productes artesanals de fabricació pròpia (especialment agroalimentaris) als hostes.

Cal destacar que la majoria de cases de turisme rural es concentren a la Vall de Boí. Tanmateix, en els nuclis del Pont de Suert i de Vilaller la seva presència és molt limitada, malgrat que presenten unes característiques adequades per a què n'hi hagi. Tanmateix, com s'ha comentat anteriorment, la Vall de Boí és la zona que atreu més visitants. Cases rurals als termes de Vilaller i el Pont de Suert podrien ser una alternativa a la massificació turística de la Vall de Boí.

5.1.6. La neu.

És un dels principals atractius turístics de la comarca. L'estació de Boí-Taüll compta amb un domini esquiable de 550 ha, amb 41 pistes esquiables amb instal·lacions modernes. Es poden practicar tot tipus de modalitats esportives: esquí alpí, monoesquí, esquí de muntanya, esquí de fons, snowboard, motos de neu, esquí parapent, etc. La capacitat d'atracció de turistes d'hivern és molt gran, i les pistes tenen una capacitat que en total supera els 10.000 esquiadors.

L'estació es va inaugurar l'hivern de 1988-1989 i va assolir els 80.000 *forfaits* en aquesta temporada. Actualment es sobrepassen els 140.000 *forfaits* per temporada, segons fonts de l'empresa Taüll S.A. La consolidació d'aquest esport d'hivern ha suposat equilibrar una mica l'estacionalitat turística. Així, molts establiments hotelers i d'altres serveis que tradicionalment tancaven als mesos d'hivern, ara poden romandre oberts durant aquest període.

³⁶ Segons l'Anuari estadístic de Catalunya 2001, l'any 1996 hi havia 46 residències cases de pagès i a l'any 2000 aquesta xifra ja arribava a 62.

L'obertura de l'estació ha comportat la construcció d'un gran complex d'allotjaments al Pla de l'Ermita, a una cota de 1.600 m per sobre de Taüll. La majoria d'aquests allotjaments són apartaments de lloguer estacional o bé segones residències.

5.2. OFERTA D'ALLOTJAMENT TURÍSTIC I RESTAURACIÓ.

L'evolució de l'oferta hotelera ha augmentat progressivament en els darrers 25 anys. Únicament en 13 anys (1979-1992), l'infraestructura hotelera va passar de 13 a 28 establiments hotelers. El sector hotelier ha realitzat un esforç important en la millora de les seves instal·lacions d'ençà de l'entrada en funcionament de les pistes d'esquí, preparant-se per una demanda més exigent en quant a confort. La capacitat hotelera de la comarca es pot considerar adequada a la demanda turística. Existeixen aproximadament 34 hotels i pensions, els quals es concentren preferiblement a la Vall de Boí. A més, l'estació termal de Caldes de Boí té un complexe hotelier important. En total, la comarca compta amb 1.713 places en els establiments hotelers. D'aquestes places, la majoria correspon a hotels d'una o dues estrelles. L'oferta de més categoria correspon a l'hotel del balneari de Caldes de Boí. Com es pot veure en la següent taula, els hotels de tres o més estrelles són pocs:

Taula 5.2.1. Tipus i nombre de places d'hotels i pensions.

Tipus	Nombre	Nombre de places
1 estrella	12	444
2 estrelles	19	857
3 estrelles	2	206
4 estrelles	1	206
5 estrelles	0	0
Total	34	1.713

Font: Institut d'Estadística de Catalunya. Any 2000.

La majoria de les places existents són ofertades per les pensions (982 places), les quals són majoritàries respecte als hotels (24 pensions enfront de 10 hotels).

Com passa amb la majoria dels allotjaments i dels equipaments turístics, prop del 70% es concentren a la Vall de Boí, degut a la concentració turística del municipi.

L'aparició de les residències cases de pagès està lligada a l'aparició de la normativa de regulació d'aquestes per la Generalitat al 1983 (Decret 365/1983). L'allotjament en residències-casa de pagès constitueix una modalitat d'acolliment molt característica de l'Alta Ribagorça, on existeix una oferta superior a la majoria de comarques de muntanya³⁷. Existeixen també uns 62 establiments de turisme rural, els quals poden allotjar 393 persones. D'aquestes cases, aproximadament quaranta formen part de l'Associació de Residències-Cases de Pagès de la comarca. La majoria de cases de nova obertura es caracteritzen per ser cases completament noves (per dins), convertides en veritables immobles d'apartaments o estudis, amb cuina pròpia,

³⁷ Segons la *Guia de residències-casa de pagès 2001*. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. Generalitat de Catalunya.

menjador-sala d'estar i un o dos dormitoris. Solen tenir molta demanda³⁸ en els períodes de gran aflluència turística i no és estrany que es trobin reservades d'una temporada a l'altra. Els serveis que ofereixen són, en general, allotjament amb dret a cuina. En d'altres casos també s'ofereix serveis d'esmorzar, mitja pensió o pensió completa. En la següent taula s'hi pot observar el nombre i places de les diverses modalitats d'aquest tipus d'allotjament:

Taula 5.2.2. Tipus i nombre de places de les residències-cases de pagès.

Modalitat	Nombre	Nº Places
Allotjament rural independent	36	156
Masies	1	12
Cases de pobles	25	225
Total	62	393

Font: Patronat Comarcal de Turisme.

Fins al 1995 apareixen la majoria de Masies i Cases de Poble. Però, quan comença l'augment més espectacular de residències-cases de pagès és al 1995 (vegeu la següent taula) gràcies a la recent normativa legal³⁹ de la Generalitat que incloïa els Allotjaments Rurals Independents en aquesta modalitat d'allotjament (i per tant es podia rebre subvencions amb la seva adopció) . Tot i l'augment espectacular del nombre de residències-cases de pagès no es produeix un augment paral·lel en el nombre de places des del 1996, com es pot observar en la següent taula:

Taula 5.2.3. Evolució del nombre de residències-cases de pagès (RCP) i places.

	1994	1996	1997	1998	1999	2000
Nº RCP	38	46	46	53	53	62
Nº places	327	389	396	393	389	393

Font: Anuari Estadístic de Catalunya 2001.

Malgrat haver-hi 18 allotjaments més que al 1996, solament hi ha 4 places de més. Segons fonts del Consell Comarcal i de l'Associació de Residències-Cases de Pagès, aquest no creixement de l'oferta de places és degut a un augment de la qualitat del servei en detriment del nombre de places.

Estretament lligat a l'activitat excursionista, els refugis de muntanya constitueixen una oferta ben específica. Es localitzen tots a la Vall de Boí, i en conjunt ofereixen unes 200 places.

Segons dades del Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, a la comarca funcionen set cases de colònies, les quals tenen una diferent qualitat en infraestructures i serveis. En total, poden atendre uns 400 nens i nenes durant períodes de 15 dies aproximadament.

³⁸ Afirmació basada en l'enquesta realitzada en el capítol d'aquest mateix treball: "DESENVOLUPAMENT RURAL MITJANÇANT L'AGROTURISME."

³⁹ Decret 214/1995 de la Generalitat de Catalunya.

Altres possibilitats d'allotjament a la comarca la constitueixen els càmpings, els apartaments de lloguer (aproximadament existeixen unes 500 places), les segones residències, albergs de joventut i cases de colònies (unes 900 places en total). A la comarca hi ha dos càmpings de segona categoria (493 places) i tres càmpings de tercera categoria (478 places); ofertant en total un nombre de 971 places. La distància fins a Barcelona i altres centres que configuren la major part de la demanda d'allotjament, fan difícil l'aprofitament en caps de setmana de les segones residències. Tot i amb això, en les darrers anys es dona una tendència a l'augment del parc d'habitatges de segona residència⁴⁰, sobretot a la Vall de Boí i especialment als nuclis de Taüll i Boí. Aquest augment és degut al creixent dinamisme del turisme d'estiu i de l'estació d'esquí. Actualment, les segones residències constitueixen la tercera part del parc d'habitatges de la comarca. Aquestes, juntament amb els hotels i els allotjaments de turisme rural, fan que la comarca tingui una capacitat d'allotjament d'unes 8.000 persones. Aquesta oferta d'allotjament té el seu problema principal en l'estacionalitat de la comarca. En les èpoques de major afluència turística, la demanda sobrepasa la capacitat d'allotjament, mentre que la resta de l'any, la major part d'instal·lacions funcionen sota mínims.

L'oferta en restauració consisteix en 9 restaurants i 28 establiments que són alhora restaurant-bar. Dels 30 establiments d'aquest tipus que existien al 1996, s'ha passat als 37 que existeixen actualment. Aquest fet és una mostra més de com la demanda turística fa créixer el sector serveis.

5.3. SERVEIS TURÍSTICS COMPLEMENTARIS.

Juntament amb les activitats tradicionals, en els darrers anys ha sorgit una oferta complementària que diversifica les possibilitats turístiques de la comarca. Aquesta oferta es realitza independentment l'una de l'altra o bé, a través d'agències o empreses⁴¹ de serveis turístics s'oferta en paquets de lliure elecció. Alguns d'aquests serveis són: excursions i visites al Parc Nacional d'Aigüestortes, excursions temàtiques (observació d'animals i plantes), rutes i visites culturals (entorn del romànic, pobles abandonats, etc.), esports de lleure (muntar a cavall, trekking, senderisme, etc.), esports d'aventura (escalada, barranquisme, ràfting, etc.), tallers de manualitats (ceràmica, cuina), etc.

5.4. CARACTERÍSTIQUES DE LA DEMANDA TURÍSTICA.

Segons fonts del Patronat Comarcal de Turisme, és molt difícil estimar l'afluència turística global. Tanmateix, sí que es pot observar que aquesta ha passat de concentrar-se bàsicament a l'estiu (on hi destaquen les visites al Parc Nacional d'Aigüestortes, amb més de 80.000 visitants anuals), a concentrar-se en dos períodes: estiu i hivern (degut a la construcció de les pistes d'esquí). Així, la temporada baixa correspon als períodes de la primavera i tardor. Les visites al Parc Nacional es realitzaven en un 85% dels casos a l'estiu, però actualment tendeixen a desestacionalitzar-se i s'ha reduït aquest percentatge a un 60%.

⁴⁰ Segons el Pla comarcal de muntanya de l'Alta Ribagorça 1996-2000 de la Generalitat de Catalunya.

⁴¹ Empreses d'aquest tipus han augmentat darrerament a la comarca. Per exemple, ja existeixen quatre empreses d'esports d'aventura, que ofereixen un tipus de turisme especialitzat en aquests esports.

La majoria de visitants del Parc Nacional i de l'estació d'esquí provenen de Catalunya (preferentment de Barcelona i Lleida). Tot i amb això, el nombre de visitants procedents de la resta de l'Estat (Madrid i València especialment) i de França és força important.

En general, encara predomina la demanda turística familiar, però cada vegada més l'oferta s'especialitza en diverses activitats (esports d'aventura, esquí, excursionisme, cultura, etc.), cosa que fa que aquesta es dirigeixi cap a diferents segments de clients (per exemple, esports d'aventura per a joves, termalisme per a gent gran, etc.). Hi ha una bona oferta d'activitats per a infants i joves a la comarca, en forma de colònies, campaments i camps de treball. Cal destacar l'Escola de la Natura de la Vall de Boí, que és un dels camps d'aprenentatge del Departament d'Ensenyament de la Generalitat.

6. INDÚSTRIA, CONSTRUCCIÓ I ENERGIA.

El sector secundari a la comarca tradicionalment no ha estat important. La població ha viscut de l'agricultura, seguint un model econòmic d'autoconsum, que cobria les necessitats locals bàsiques (Vila, M.; 1990).

En l'actualitat l'activitat del sector secundari es divideix desigualment en tres subsectors: l'hidroelèctric, la construcció i el manufacturer. Les activitats extractives que, entre els anys 1940 i 1980 van tenir força importància, avui en dia tenen una incidència insignificant en l'economia comarcal. Després del tancament de les mines de carbó de Malpàs l'any 1972 i el tancament de les mines de plom de Cierco l'any 1983, aquesta activitat ha quedat limitada a algunes petites explotacions que, en períodes curts, es dediquen a l'extracció de sorres i graves.

El sector de la construcció ha experimentat darrerament una certa reactivació degut a la demanda turística de segones residències.

6.1. LA INDÚSTRIA.

El sector més representatiu de l'activitat industrial és el manufacturer. La considerable distància i les males comunicacions amb els centres industrials i de mercat és un dels principals problemes que ha de superar aquesta activitat i una de les causes de la seva poca prosperitat. Si tenim en compte únicament l'activitat manufacturera podem observar que les manifestacions industrials són molt escasses i que la situació ha canviat ben poc des de mitjans de segle passat. El sector registra un escàs nombre d'ocupats (50 ocupats, a l'any 1996)⁴² que fa palès el poc dinamisme de la indústria de la comarca. No hi ha una activitat pròpiament industrial sinó, que, en general, es tracta de feines manufactureres transformadores de primeres matèries o de productes semielaborats,

⁴² Font: IDESCAT; Localització de l'ocupació per branques d'activitat econòmica 1996, citat en: Diversos autors (2000). *Necessitats formatives de les empreses*, APLOELL, Lleida.

amb unes activitats que encaixen més bé en el sector dels serveis (forns de pa, tallers de reparació d'automòbils, etc).

Les petites indústries manufactureres es concentren al pont de Suert, on hi destaca una empresa familiar de fabricació de mantes, una fàbrica de materials de la construcció, la planta embotelladora d'aigua de Caldes de Boí i una serradora. Aquestes empreses es caracteritzen per tenir un nombre molt escàs de treballadors (un o dos generalment).

Les activitats artesanals també són escasses i consisteixen normalment en l'elaboració a petita escala de determinats productes, per tal d'obtenir ingressos addicionals. La comercialització de productes agroalimentaris elaborats (en major o menor grau) artesanalment destinats al mercat local i al turisme, en són l'exemple més representatiu. Els productes més importants són els embotits, patès, formatges, mel, llet, ous, melmelades i bolets. Molts d'aquests productes s'ofereixen sovint als turistes en els allotjaments de turisme rural o residències-cases de pagès i tenen en general molt bona acollida. Els 44 establiments de venda al detall de productes agroalimentaris que hi ha a la comarca possibiliten també la venda d'alguns d'aquests articles.

D'altra banda, la pràctica totalitat d'inversions industrials de l'Alta Ribagorça en els darrers anys, s'han concentrat a la Vall de Boí. Hi destaquen les inversions realitzades en l'extracció de pedra natural i en la planta embotelladora d'aigua de Caldes de Boí. Les inversions han afectat a un total de vuit empreses i han permès la creació de 24 llocs de treball. En el conjunt de Catalunya, la comarca ocupa la posició 35 sobre el total de comarques segons el nivell d'inversió. En part, el creixement turístic de la Vall de Boí ha comportat una certa dinamització de les activitats industrials. (Pla Comarcal de Muntanya 1996-2000⁴³)

6.2. LA CONSTRUCCIÓ.

El nombre de treballadors de la construcció augmentà notablement durant la fase de construcció de les centrals hidroelèctriques de la comarca (a partir de 1950). Aquests treballadors eren majoritàriament de fora de la comarca, i a l'instal·lar-se en ella va activar la construcció d'habitatges, donant feina als constructors locals. Tanmateix, la finalització de les darreres obres hidroelèctriques, suposà una crisi del sector a partir de 1980 (Sánchez, L.; 1993).

Tot i amb això, posteriorment es produirà una reactivació del sector de la construcció, ocasionada pel creixement de l'activitat turística. Així, a la Vall de Boí, gairebé totes les edificacions que s'han construït o que s'estan construint són cases de segona residència, apartaments, etc. El creixement urbanístic degut a la demanda turística és important; per exemple, a l'any 2001 es van acabar 76 habitatges de nova planta i se'n va iniciar la construcció de 145, concentrats també majoritàriament a la Vall de Boí. A banda de la construcció d'edificis de nova planta, també és important la rehabilitació d'habitatges, que en bona part també corresponen a la demanda turística d'una segona residència. Una part de l'activitat constructora correspon a l'execució d'obres públiques, com per exemple la construcció i millora d'infraestructures

⁴³ Que al seu torn extreu la informació de la *Revista Indústria*, editada pel Departament d'Indústria, Comerç i Turisme.

municipals. La forta aflluència de visitants obliga a tenir un sèrie d'infraestructures mínimes i ha reverterit favorablement en el sector de la construcció, que pot mantenir una activitat més o menys permanent al llarg de l'any, en tot cas disminuïda quan les circumstàncies climatològiques ho aconsellen.

A la comarca existeixen 26 empreses dedicades a la construcció, les quals donen feina a un centenar d'assalariats. Aquestes dades no tenen en compte als professionals autònoms, que són importants en aquest sector (100 professionals a l'any 2000). La majoria d'empreses tenen un o dos treballadors, però existeixen nou empreses que tenen més de sis treballadors⁴⁴.

6.3. SECTOR HIDROELÈCTRIC.

Gràcies a la construcció de les primeres centrals hidroelèctriques, des de 1948, el sector de l'electricitat és l'àmbit industrial predominant a la comarca. Si en un primer moment la producció d'energia d'ENHER prové de l'Alta Ribagorça, l'entrada en funcionament de les centrals de Pont de Montanyana i Canelles i de l'Ebre fan que la producció de la comarca passi a ser minoritària en relació a aquestes centrals. La posada en funcionament de les centrals tèrmiques i nucleras també redueix el pes de l'energia produïda a la comarca.

La companyia ENHER es va estendre per camps que sobrepassen els propis d'una companyia elèctrica, atès que la companyia ha construït cases per als seus treballadors i fins i tot alguns equipaments socials (per exemple, cases de colònies per als fills dels treballadors). També ha tingut iniciatives en diverses activitats econòmiques de la comarca vinculades amb les obres hidroelèctriques, com per exemple la construcció i el manteniment d'una piscifactoria o el manteniment de la cimentera Pirineu, etc. (Sánchez, L.; 1993). Aquestes accions socials i econòmiques entre en crisi en els darrers anys, ja que, en la recerca d'un reajustament econòmic que persegueix una major rendibilitat, la companyia ha deixat de tenir iniciatives socials i econòmiques fora del sector hidroelèctric i s'ha despès de la major part dels habitatges i edificis socials en propietat. També s'ha abandonat la cimentera Pirineu i les mines de Cierco.

Actualment hi ha set centrals hidroelèctriques a la comarca, i a la banda aragonesa n'hi ha quatre més. Les centrals de pont de Montanyana, Escalles i Caldes de Boí, amb els seus embassaments i conduccions, constitueixen les obres de major envergadura realitzades a la comarca durant la dècada dels 50. La resta de centrals tenen una producció inferior a les anteriors i la seva construcció no requereix obres tant importants. D'aquestes centrals la més productiva és la de Pont de Suert. La producció total anual ha estat actualment (2001) de 1,252 GWh, que representa el 10,1 % de la que distribueix la companyia ENDESA⁴⁵.

Abans de que es consolidés ENHER com a companyia productora, i als anys vuitanta com a distribuïdora d'electricitat, a la comarca ja hi havia aprofitaments hidroelèctrics equivalents a minicentrals que subministraven energia a les diferents

⁴⁴ Dades extretes de *Necessitats formatives de les empreses*, APLOELL. (2000).

⁴⁵ El 1983, ENDESA comprà EL 91,45% de les accions que tenia l'INI a l'ENHER. Les dades de producció elèctrica han estat extretes mitjançant la pàgina web de la companyia: www.endesa.es.

poblacions. Aquestes minicentrals aprofitaven rius i barrancs, però amb l'entrada d'ENHER la majoria d'aquestes van desaparèixer.

La construcció de les centrals va representar un canvi social i econòmic important a la comarca. Tot i que les millores tecnològiques fan que les exigències de mà d'obra no siguin tan grans com les construïdes al Pallars abans de la Guerra Civil, la construcció de les centrals ribagorçanes mourà un gran volum de mà d'obra. L'ocupació màxima es produeix al primer quinquenni dels anys 1950, quan s'arriba prop dels dos milers de treballadors. Tanmateix, aquest nombre decau durant el segon quinquenni i passat el 1958 es redueix a 200 persones. Progressivament s'anirà reduint el nombre de treballadors (el 1988 ja solament en restaven 63).

L'arribada de treballadors de fora de la comarca comporta un xoc ben fort per una societat agrària que, fins aleshores, havia viscut molt reclosa en els hàbits tradicionals. Una invitació al canvi vindrà de les possibilitats d'ocupació generades per a la població local. La construcció de les centrals treu mà d'obra a l'agricultura i desestructura en part el sistema agrari, mentre que els treballadors locals introdueixen nous hàbits en l'entorn familiar.

La construcció de les primeres carreteres d'accés a la comarca, impulsades per les obres de les centrals, és un dels primers indicadors de l'obertura cultural i econòmica de la comarca. Les carreteres, a més, comportaran una ocupació complementària de mà d'obra.

L'ocupació generada per la companyia ENHER tingué un pes important en la comarca, especialment si es té en compte la manca d'unes altres fonts d'ingressos importants a banda de l'activitat agrícola. Tanmateix, l'any 1977 la companyia inicia una reducció de personal important que perdura fins l'actualitat, la qual no ha deixat d'afectar a la comarca, que ha vist reduir-se els llocs de treball permanent. L'automatització de les centrals hidroelèctriques i la centralització del seu control són una de les principals causes d'aquesta important reducció. Així doncs, la importància que tenia la companyia en el passat a la comarca s'ha reduït espectacularment en els darres vint-i-cinc anys.

7. DESENVOLUPAMENT RURAL MITJANÇANT L'AGROTURISME.

7.1. INTRODUCCIÓ

La diversificació de les explotacions agràries és una mesura de supervivència que comprèn una gran varietat de noves activitats agràries i ramaderes diferents a les tradicionals. La diversificació també inclou la dedicació dels agricultors a altres activitats alienes a l'agricultura, com per exemple, tasques en el sector dels serveis. Aquesta pluriactivitat fa aparèixer el concepte d'agricultura a temps parcial, en la qual es combina l'agricultura amb una feina assalariada (Etxezarreta, M.; 1995). D'entre aquesta varietat d'activitats, s'ha optat en el present treball per l'agroturisme perquè és una activitat que agafa cada cop més major importància com a element de diversificació agrària, i en definitiva, de desenvolupament rural (Francès, G. i Méndez, M.; 2001).

El desig de conèixer, experimentar i visitar indrets rurals amb un alt valor paisatgístic ha augmentat significativament en els darrers anys. La proliferació de l'oferta d'allotjament rural n'és una bona mostra. Aquest interès va donar lloc a diverses modalitats de turisme (turisme rural⁴⁶, agroturisme, ecoturisme, etc.). El desenvolupament de programes per a aquest tipus de turisme no comporta grans inversions en infraestructures, i per tant, resulten atractius per a diversificar l'economia d'àrees deprimides. L'agroturisme afavoreix el desenvolupament econòmic i social al crear condicions que possibiliten la permanència dels agricultors i ramaders al seu territori.

Com s'ha comprovat al llarg d'aquest mateix treball, la comarca de l'Alta Ribagorça té un problema demogràfic: la població dels municipis del Pont de Suert i Vilaller continua descendint des de l'any 1950 sense que res faci preveure que s'invertirà aquesta tendència. En canvi, el municipi de la Vall de Boí, no solament s'ha recuperat de la recessió demogràfica, sinó que fins i tot presenta una població gairebé igual que a la del 1950. Aquesta recuperació demogràfica es deu al creixement de l'activitat turística, concentrada gairebé en aquest municipi. Amb la promoció de l'agroturisme es pretèn, a banda d'oferir uns ingressos complementaris a l'agricultor o ramader, contribuir a la rentabilitat de les explotacions agràries, i per tant, oferir incentius per a què aquesta tingui un relleu generacional. Sinèrgicament amb altres estratègies de diversificació de les explotacions, l'agroturisme hauria de crear alguns llocs de treball que contribuïssin a què la població jove pogués optar per romandre a la seva comarca⁴⁷. És especialment important tenir en compte la heterogeneïtat de la comarca citada anteriorment: les propostes de desenvolupament a dur a terme haurien de tenir especial importància als municipis de Vilaller i el Pont de Suert, els quals també tenen un atractiu turístic important, tot i que no tant explotat com a la Vall de Boí.

En aquest capítol s'estudiaran alguns aspectes rellevants de les explotacions agroturístiques de la comarca, com per exemple, els canvis que comporta l'adopció de l'agroturisme en les famílies i explotacions agràries (beneficis i desavantatges), quins individus de la família hi dediquen més temps, quina formació tenen, com en valoren l'experiència, quins serveis ofereixen, etc.

Seguint els resultats obtinguts en el diagnòstic comarcal, s'ha optat per a fer un estudi de l'agroturisme a la comarca degut als **avantatges** que presenta respecte a altres actuacions:

- La inversió que hauria de fer l'agricultor o ramader no és excessivament elevada. No es requereix grans infraestructures.

⁴⁶ És freqüent que s'identifiqui erròniament turisme rural amb agroturisme. Tot i que no hi ha una definició generalment acceptada, en el present treball adoptarem la següent: "*turisme rural és l'activitat turística que es desenvolupa en el medi rural, la motivació principal de la qual és la recerca d'atractius turístics associats al descans, paisatge, cultura tradicional i fugida de la massificació*". (PEDREÑO, 1996:143). En aquest sentit, l'oferta turística rural es defineix pel conjunt d'allotjaments, serveis, instal·lacions, recursos naturals i arquitectònics i possibilitats de lleure, existents en zones rurals. L'agroturisme, doncs, seria una part del turisme rural, caracteritzada en què els serveis turístics (allotjament especialment) són oferts per famílies agràries.

⁴⁷ En el present treball no es pretèn presentar l'agroturisme com la solució a la problemàtica del sector rural a la comarca, sinó que únicament és una proposta que hi contribueix i ha d'estar integrada amb altres actuacions (com les estratègies de diversificació de les explotacions, entre d'altres).

- És una activitat que es pot compaginar perfectament, en principi, amb les tasques agrícoles. Si es vol, es pot adaptar també a l'estacionalitat característica dels conreus de farratges⁴⁸.
- Permet aprofitar la mà d'obra familiar, especialment les dones, la majoria de les quals no tenen un treball assalariat i són majoritàriament mestresses de casa⁴⁹, alhora que col·laboren en els treballs de l'explotació.
- L'estacionalització del turisme a la comarca permet que altres membres de la família es dediquin temporalment a aquesta activitat (període estival, caps de setmana, etc.).
- Permet donar una sortida directa a altres activitats econòmiques complementàries, com l'oferta d'artesanía agroalimentària als hostes, productes ecològics, recursos forestals secundaris (bolets, fruits, etc.).

Tot i amb això, la promoció de l'agroturisme també pot tenir desavantges o dificultats, com per exemple:

- Pèrdua d'intimitat de les famílies que hostatgen als turistes dins la seva pròpia casa, i no en una d'independent.
- Desconfiança o recança dels agricultors o ramaders vers aquesta activitat relativament nova.
- Manca de formació per a dur a terme l'explotació agroturística⁵⁰. Es requereixen uns recursos humans preparats per a atendre degudament al turista. Si bé en un principi no cal tenir una formació específica per a oferir allotjament rural, un personal qualificat és necessari per a oferir un servei de qualitat i en definitiva, per a desenvolupar el sector a mig i llarg termini.
- Necessitat de preservar els recursos naturals davant de l'explotació turística.

7.2. MOTIUS PER A ADOPTAR L'AGROTURISME

La principal raó per a iniciar-se en les activitats agroturístiques és complementar els ingressos de l'explotació agrària tradicional (en un 80 % dels casos enquestats). Tot i amb això, es prefereix l'agroturisme enfront d'altres fonts d'ingressos perquè permet aprofitar l'infraestructura existent, és a dir, el propi domicili de l'agricultor, o bé una masia o allotjament rural independent. Tot i que es puguin aprofitar les habitacions que quedin lliures al domicili per a l'activitat turística, lògicament s'ha de realitzar una

⁴⁸ Els conreus farratgers són el principal conreu de la comarca, destinat principalment a l'alimentació del bestiar oví i boví.

⁴⁹ És significatiu el poc nombre de dones que tenen un treball assalariat a la comarca. La majoria es dediquen a les feines de la llar i treballen en empreses familiars. (Vegeu el punt 1.10 *Nivell d'activitat i d'ocupació* del Diagnosi comarcal).

⁵⁰ Existeix a la comarca un nombre important de persones que no tenen l'ensenyament primari finalitzat. Aquesta manca de formació mínima correspon a les persones grans (i en major proporció al sexe femení), les quals constitueixen precisament un dels principals grups a qui va destinada la promoció agroturística.

inversió (major o menor, depenent de cada cas) per a convertir-les en un allotjament de qualitat per a l'hoste. Tanmateix, les ajudes públiques⁵¹ per a la rehabilitació d'edificis han ajudat a la proliferació d'aquest tipus d'allotjament. De fet, la proliferació d'aquest tipus d'allotjament coincideix amb la regulació legal que permet subvencionar-los. L'aprofitament de la pròpia casa disminueix els costos inicials, resultant força atractiu per a l'agricultor. Les inversions mitjanes a Catalunya en Residències Cases de Pagès oscil·len entre els dotze mil i els noranta mil euros; éssent força inferiors a les dels hotels rurals, que oscil·len entre els 180.000 i 300.000 euros (Francès, G., Méndez, M.; 2001).

En l'enquesta no es reflexa que l'adopció de l'agroturisme estigui deguda a la creació de llocs de treball. Tanmateix, sovint s'adopta l'agroturisme per un especial interès de la dona (60% dels casos), que enlloc de buscar una feina renumerada fora de l'explotació, opta per diversificar l'explotació amb l'agroturisme, el qual no és tant hostil⁵² a la dona com altres tasques agràries. Ans al contrari, és una activitat on generalment s'hi desenvolupa millor la dona que l'home (73,3 % dels casos). Segons les dones enquestades (75% dels casos), l'elecció de l'agroturisme es deu, a banda dels comentats anteriorment, a la possibilitat d'aprofitar els propis coneixements⁵³ i en la facilitat de tracte amb els hostes.

Davant la pregunta de quins avantatges addicionals suposa l'agroturisme, les respostes més generalitzades han estat les següents: l'agroturisme permet ampliar les relacions socials, manté dins l'explotació la mà d'obra familiar i permet la realització personal. D'altra banda, s'assenyalen com a desavantatges: la disminució del temps de lleure i la pèrdua d'intimitat (aquest ha estat el desavantatge més reiterat, exceptuant els casos d'allotjaments rurals independents).

7.3. ESTRUCTURA FAMILIAR

Com passa amb les explotacions agràries, majoritàriament, els titulars de les explotacions agroturístiques enquestades són homes. Tanmateix, si en el primer cas el 100% dels titulars d'explotacions pertanyen al sexe masculí, en el segon cas la dona té un paper més important com a titular de l'explotació (el 73,3 % dels titulars són homes). Tot i aquesta predominància masculina en la titularitat de l'explotació, a nivell pràctic, la dona té molta més importància que l'home en la gestió de l'explotació agroturística. És a dir, existeix la següent tendència: mentre que l'home es dedica a l'explotació agrícola o ramadera, la dona s'encarrega de l'agroturística. El 100% dels homes, a banda de ser els titulars de l'explotació, també fan la funció de cap de l'explotació. En canvi, qui fa la funció de cap de l'explotació agroturística, com a gestora única, és la dona en un 53,3 % dels casos. En un 33,3 % de la mostra, la gestió és compartida. Únicament en un 13,4% l'home és l'únic responsable de l'explotació agroturística.

⁵¹ El 86,6 % de les explotacions enquestades han rebut algun tipus de subvenció. Les principals són atorgades pel programa Leader , pel Departament d'Indústria, Comerç i Turisme o pel DARP.

⁵² Nombrosos estudis han analitzat el paper de l'agroturisme com a factor que facilita a la dona un treball renumerat en un mercat advers, com ho és el del món rural i alhora li permet compaginar-ho amb les tasques domèstiques i reproductives. (Francès, G., Méndez, M.; 2001).

⁵³ Especialment la cuina de plats tradicionals de la comarca.

La majoria de les unitats familiars de les explotacions enquestades es caracteritzen per un elevat nombre de matrimonis (93,3%). De les 15 explotacions enquestades, 14 vivien en parella. D'aquest resultat es reforça la idea de la complementarietat entre home i dona en l'explotació. Si bé la dona té una gran importància com a col.laboradora en l'explotació agrícola, encara en té més en la gestió de l'explotació agroturística, de la qual l'home tendeix a estar-ne una mica al marge.

En relació a la mitjana d'edat de la població agrària, les famílies dedicades a l'agroturisme són relativament joves. La seva mitjana d'edat es situa en els 43 anys. Cal recordar que la població dedicada a l'explotació agrària, està compresa majoritàriament en dues franges d'edat: la que va dels 40 als 44 anys i encara més important, la que va dels 60 anys en endavant.

Una altra dada significativa és el nivell de formació. Els estudis del titular de l'explotació agroturística són superiors a la mitjana comarcal, i també als de la resta de titulars d'explotacions agràries. Malgrat això, la proporció de persones que únicament tenen estudis primaris continua éssent elevada.

Taula 1. Formació dels titulars d'explotacions agroturístiques.

Estudis	Nº	%
Primaris	6	40%
Secundaris	5	33,3%
Superiors	4	26,6%

Font: Elaboració pròpia.

Tanmateix, la formació de les persones que gestionen l'explotació agroturística (com hem dit abans, sovint és el cònjuge) és inferior a la dels titulars. En relació a aquests, augmenta la proporció d'estudis primaris i secundaris i en perjudici de la formació superior.

Taula 2. Formació dels gestors de les explotacions agroturístiques.

Estudis	Nº	%
Primaris	7	46,6%
Secundaris	6	40%
Superiors	2	13,3%

Font: Elaboració pròpia.

En un 53,3 % dels casos les famílies estan compreses per tres o quatre membres, mentre que les famílies amb més de quatre membres són el 20%. La situació més comuna és la parella amb un o dos fills, o bé amb un fill i un avi. Tot i amb això, sobta l'elevat percentatge de famílies amb més de quatre membres. Si es compara amb la resta d'explotacions agràries, el nombre de persones que integren la família és elevat. Això és degut a la joventut de les famílies dedicades a l'agroturisme, els quals tenen fills que, en general, encara no tenen edat per emancipar-se, i alhora, encara conserven algun dels avis vius. En la resta d'explotacions, la població és força més vella, i sovint els fills ja han marxat de casa, i generalment, no conviuen tres generacions en una mateixa família, com passa en les famílies més joves.

7.4. FORMACIÓ I ASSESSORAMENT EN AGROTURISME.

Tot i que hem vist que els titulars de les explotacions agroturístiques tenen un nivell de formació superior als de les explotacions agràries, la formació específica en turisme és una de les seves principals mancances. Únicament el 20% dels enquestats han realitzat alguns cursos relacionats amb el tema. La formació és un dels elements imprescindibles per al desenvolupament de qualsevol activitat econòmica. El fet de que en un inici no siguin necessaris coneixements específics en agroturisme per a gestionar l'oferta d'allotjament, significa a curt termini un incentiu per a iniciar-se en l'activitat, ja que la qualificació acadèmica no suposa cap barrera d'entrada a l'activitat. Uns coneixements bàsics (cuina, feines i manteniment de la llar) permeten dur a terme l'oferta d'allotjament. Tanmateix, a mig i llarg termini, la manca de coneixements en gestió, comercialització, restauració, idiomes, noves tecnologies, etc., és una limitació important en aquesta oferta cada cop més consolidada i més competitiva.

A més, sense formació específica, l'oferta de serveis quedarà (com passa actualment) limitada únicament a l'allotjament, i com a màxim a la restauració. Amb una formació es podria, a banda de diversificar l'explotació agrària, diversificar el propi negoci agroturístic.

En relació al servei d'assessorament que ofereixen el Consell Comarcal i l'oficina comarcal del DARP, el 46,6% dels enquestats opinen que no és suficient ni de qualitat.

7.5. OCUPACIÓ.

El 26,6 % dels enquestats afirma està molt satisfet amb el nivell d'ocupació, el 46,6% afirma estar satisfet, i el restant 26,6 % afirmen que no es compleixen les seves expectatives d'ocupació. Tanmateix, tots estan d'acord que existeix una certa estacionalitat on l'ocupació és força elevada, mentre que en altres períodes (caps de setmana corrents) l'ocupació és definida com a "mitjana".

7.6. RENDA.

En primer lloc cal assenyalar que s'han de prendre amb una certa reserva les dades sobre la renda facilitades per les persones enquestades, atesa la dificultat d'obtenir dades fiables.

En general, l'agroturisme comporta una part important de la renda de les explotacions, fet que explica l'èxit d'aquesta activitat. En les explotacions enquestades, la renda provinent de l'agroturisme té una contribució mitjana del 30% (aproximadament) a la renda total.

La majoria dels enquestats considera que la situació econòmica de l'explotació és bona (en un 80% dels casos). L'altre 20% considera que la situació econòmica és "normal", però cap considera que la situació sigui dolenta. Així doncs, si suposem una certa fiabilitat en les respostes aportades pels enquestats, l'adopció de l'agroturisme ha resultat en la majoria de casos, força rentable. Tot i l'aparent bona situació econòmica,

el 66,6% dels enquestats opina que és necessària més ajuda pública (més subvencions) per a desenvolupar el negoci.

7.7. PUBLICITAT MITJANÇANT INTERNET

Les vies més importants de comercialització dels serveis que ofereixen les explotacions agroturístiques són la publicitat que realitzen aquestes directament i la que es realitza mitjançant associacions. En aquest sentit, cal destacar l'Associació de Residències Cases de Pagès de l'Alta Ribagorça, la qual compta amb quaranta socis. El Patronat Comarcal de Turisme edita opuscles per a difondre els serveis d'aquestes explotacions. També cal destacar la Guia de Residències Cases de Pagès que anualment edita el departament d'Indústria, Comerç i Turisme de la Generalitat de Catalunya. És significatiu que no existeixin touoperadors o intermediaris (en cap cas de la mostra), com passa igualment, en general, a la resta de Catalunya i de l'Estat Espanyol (Opperman, M.; 1998)⁵⁴.

L'utilització d'internet es va extenent cada cop més, però encara resten un nombre important d'explotacions que no ofereixen els seus serveis a través de la xarxa. Concretament, no ho fan el 58% de les explotacions. Les pàgines web del restant 42% ofereixen, en general, una informació breu i bàsica de preus i serveis. En cap cas es poden fer reserves mitjançant internet ni cap altre tipus de consulta interactiva.

7.8. CREACIÓ I DISTRIBUCIÓ DEL TREBALL.

L'impacte de l'agroturisme en la creació de llocs de treball assalariat és força reduït. Cap de les explotacions agroturístiques enquestades compta amb treballadors assalariats a temps complet. Únicament en dues de les 15 explotacions contracten a personal (una persona en cada cas) en els períodes de gran afluència turística. El marcat caràcter familiar d'aquestes explotacions (com passa igualment en les explotacions que es dediquen exclusivament a activitats agràries) és la principal causa de la no contractació de personal. Una altra causa és la manca d'una oferta de lleure complementària dins la mateixa explotació, que fa que no es necessitin professionals especialitzats. L'agroturisme, doncs, més que crear llocs de treball, permet aprofitar la mà d'obra familiar i evitar que aquesta surti de l'explotació per a buscar una altra feina. Aquesta retenció de la mà d'obra familiar és important per a la supervivència de l'explotació.

Si tenim en compte que les explotacions que empren mà d'obra assalariada (i temporal) únicament constitueixen el 13,3% de la mostra, podem dir que en la majoria d'explotacions enquestades (86,6%), la distribució⁵⁵ del treball és, a *grosso modo*, la següent:

⁵⁴ Opperman, M. (1998). *Farm tourism in New Zeland*, citat en Francès, G., Méndez, M. (2001). *El agroturismo como estrategia de diversificación de las explotaciones agrarias catalanas*. Fundació Empresa i Ciència. Barcelona.

⁵⁵ La distribució del treball es refereix al percentatge de temps que hi dediquen els diferents membres de la família. També s'ha de tenir en compte que el temps de dedicació a les tasques agràries és aproximadament el doble que al de les agroturístiques.

Taula 3. Percentatge de temps de dedicació a l'explotació.

	Activitats agràries	Agroturisme
Home	45%	15%
Dona	20%	50%
Fills	15%	10%
Altres familiars	20%	25%
Total	100%	100%

Font: Elaboració pròpia.

Com ja s'ha comentat anteriorment, l'home tendeix a dedicar-se a l'explotació agrària i la dona a l'agroturística. Tot i amb això, la dedicació de la dona a altres activitats agràries és significativa. L'ajuda dels fills és merament estacional, i es dona especialment durant el seu període de vacances o en caps de setmana. Cal destacar la col.laboració dels avis en les tasques agroturístiques. En set de les quinze explotacions de la mostra, els avis (preferentment l'àvia) dediquen un temps important a aquestes tasques. Aquesta dedicació és igual o fins i tot superior, en nombre d'hores, que la del titular de l'explotació. En general, si l'àvia col.labora en l'activitat agroturística, l'avi ho fa en l'explotació agrària.

7.9. TIPUS DE SERVEIS AGROTURÍSTICS

El servei principal que ofereixen les explotacions agroturístiques és l'allotjament, el qual es concentra gairebé exclusivament en les Residències Cases de Pagès⁵⁶. Cadascuna pot oferir fins a un màxim de 15 places. Generalment l'oferta d'allotjament es complementa amb els serveis de restauració, els quals són força diversos segons cada establiment. N'hi ha que únicament ofereixen esmorzars, d'altres mitja pensió o pensió completa. D'altres tenen fins i tot un servei de bar o restaurant que els hostes poden aprofitar. Malgrat això, l'oferta agroturística està excessivament limitada a l'allotjament. Gairebé és inexistent una oferta de lleure complementària. Únicament existeixen dues Residències Cases de Pagès a la comarca⁵⁷ que lloguin esquís o bicicletes, i solament n'hi ha una que ofereix un servei d'excursions a cavall. Igualment les explotacions agràries resten completament allunyades del turista, no s'hi realitza cap mena d'activitat, a excepció d'un establiment que organitza alguna activitat dins la granja.

L'única activitat que té una certa importància és l'oferta de productes d'artesania agroalimentària, els quals s'ofereixen directament al turista. Malgrat la bona acollida⁵⁸ que tenen, únicament el 15% de les explotacions agroturístiques l'ofereixen.

⁵⁶ Segons el Decret 214/1995 de la Generalitat de Catalunya, les Residències Cases de Pagès comprenen les Cases de Poble, Masies i Allotjaments Rurals Independents.

⁵⁷ Aquestes dades estan extretes de la Guia de residències-casa de pagès (2001) del Departament d'Indústria, Comerç i Turisme de la Generalitat de Catalunya.

⁵⁸ Segons les dues explotacions enquestades que ofereixen aquest servei.

7.10. PROPOSTES D'ACTUACIÓ

La comarca de l'Alta Ribagorça té un gran potencial per al desenvolupament de l'agroturisme. El magnífic paisatge, la fauna, la cultura, l'art romànic, la pràctica d'esports, la gastronomia i productes de qualitat (especialment embotits) són els principals avantatges amb que compta la comarca per a atreure visitants. La tria de l'agroturisme permet un major contacte amb el món rural i a més, disfrutar d'un allotjament que generalment és força assequible per al turisme familiar. Tot i els avantatges que té l'adopció de l'agroturisme per a l'empresari agrari, existeixen una sèrie de mancances en el sector que seria bo solucionar.

Es proposen, tot seguit, unes línies generals d'actuació per a un millor desenvolupament agroturistic a la comarca:

- Promoció de l'agroturisme als termes municipals de Vilaller i el Pont de Suert, municipis on aquesta modalitat turística no s'ha consolidat.
- Resoldre el repte de la formació i assessorament per a les persones que treballen i/o gestionen l'explotació. Això és imprescindible si es vol desenvolupar una activitat turística de qualitat. La formació és també un instrument important per a l'èxit d'altres projectes de desenvolupament. Per a la concepció d'aquestes activitats de formació destinades a la població directament implicada, s'han de tenir en compte els seus coneixements, aptituds, motivacions i necessitats. També cal tenir en compte a aquells col·lectius amb menys oportunitats, i que per tant, necessiten una atenció especial. Així, s'hauria d'extendre la formació als sectors més fràgils de la població: aturats, joves sense feina, dones que desitgen incorporar-se al món laboral, etc.
- Incorporar en major mesura les noves tecnologies (internet) en la comercialització dels productes agroturístics. La incorporació d'internet també és un potencial mitjà de formació (cursos virtuals del DARP, per exemple).
- Promoció de l'artesania agroalimentària en les explotacions agroturístiques, així com d'altres serveis complementaris de lleure, evitant reduir-los a l'allotjament i a la restauració. En aquest sentit, es podria integrar més l'explotació agrària en aquesta oferta d'oci complementària. L'oferta de serveis complementaris ajudaria a pal·liar l'estacionalització de l'afluència turística, a banda de proporcionar ingressos extra.

8. CONCLUSIONS.

Demografia

Les característiques demogràfiques de l'Alta Ribagorça fan que existeixi una problemàtica similar a altres comarques veïnes de muntanya, com el Pallars Jussà o el Sobirà. El principal problema de la comarca és l'envelliment de la població, el qual

provoca que cada cop més hi hagi més nuclis petits abandonats. Ja són dotze els nuclis abandonats al Pont de Suert, municipi que els concentra tots, així com la majoria de nuclis amb població fràgil. L'envelliment ha estat causat especialment per l'emigració, la qual va lligada al descens de l'índex de natalitat al marxar la població jove. L'emigració, al seu torn, es deu principalment a l'acceleració de la industrialització en l'àrea metropolitana de Barcelona i a una profunda crisi del sector agrari. La recessió demogràfica és característica de la comarca en els darrers 140 anys, exceptuant les puntes de població que van suposar les obres hidroelèctriques i l'activitat minera a meitats del segle XX. Malgrat això, un cop finalitzades aquestes activitats la majoria de la població recentment adquirida torna a marxar. El descens demogràfic dels darrers anys ha estat aturat per l'activitat turística, que ha fet augmentar la població de dret a la majoria de nuclis de la Vall de Boí. Tot i amb això, els municipis del Pont de Suert i Vilaller continuen amb el seu lent però progressiu descens demogràfic i res fa preveure que aquesta situació s'inverteixi.

Un desenvolupament de l'activitat turística que beneficiés a la població⁵⁹ i ahora aturés la davallada demogràfica podria ser una de les solucions al despoblament de la comarca. Tanmateix, la comarca no pot dependre exclusivament de l'activitat turística, sinó que aquesta s'ha de complementar amb altres propostes de desenvolupament.

El sector econòmic predominant és el terciari, el qual manté ocupada la majoria de la població activa. A mesura que s'ha anat consolidant l'afluència turística de la comarca, ho ha fet paral·lelament el sector serveis. Això es fa pal·lès especialment a partir de 1988, any de l'obertura de les pistes d'esquí de Boí-Taüll. Cal destacar que és l'únic sector que té un percentatge de població ocupada femenina important⁶⁰. Els altres sectors econòmics, tant l'agrari com l'industrial estan en crisi, exceptuant el subsector de la construcció, que gràcies al turisme viu un bon moment econòmic. El percentatge d'atur no és important i no supera la mitjana catalana.

La comarca està força aïllada d'altres centres de població importants i presenta una mobilitat que es caracteritza, entre d'altres coses, per la marxa dels joves a estudiar fora. Amb poques expectatives de trobar una feina qualificada a la comarca, molts d'aquests joves es queden a treballar a fora. La majoria de la mobilitat interna es concentra vers el Pont de Suert, el qual acumula el 61% dels llocs de treball de la comarca.

Un altre important problema a resoldre és el baix nivell de formació de la població. A tall d'exemple, el 51% de la població de més de 15 anys no té l'ensenyament primari finalitzat. Els col·lectiu més afectat són, a banda de la gent gran, les dones. Aquest és un factor que limita les propostes de desenvolupament i és necessari corregir-lo, per exemple, amb cursos de reciclatge per a treballadors, cursos per a aturats, etc. Tot i que el nivell de formació bàsica és baix, cal destacar que el nivell de formació universitària o superior és comparable a la mitjana catalana.

⁵⁹ El turisme hauria de ser respectuós amb el medi ambient i beneficiar a la població. Un turisme d'empreses familiars i no pas un turisme de grans empreses de fora de la comarca seria l'idoni per al desenvolupament de la comarca.

⁶⁰ Aproximadament el 50% dels ocupats en el sector serveis són dones. Això contrasta amb el sector industrial i agrari, on la població ocupada femenina és molt poc important.

Infraestructures

En primer lloc, la xarxa viària de la comarca presenta algunes mancances característiques de regions de muntanya abruptes i poc poblades. Un dels principals eixos viaris, la N-260 té unes característiques tècniques que no s'adiuen amb les d'una carretera nacional. Si bé estan condicionades pel relleu, l'ampliació dels radis de corba s'hauria de dur a terme per a permetre una velocitat base més elevada. D'altra banda, la carretera L-500 també presenta unes característiques tècniques dolentes (especialment l'ample de la calçada) en relació al volum de trànsit que ha de suportar, degut a l'afluència turística a la Vall de Boí. A més, aproximadament la quarta part dels accessos a nuclis no estan asfaltats, cosa que ocasiona la ràpida degradació de les pistes que condueixen a aquests nuclis poc poblats. Tanmateix, el principal repte que s'ha de plantejar per a la xarxa viària és la pèssima connexió amb l'àrea urbana de Barcelona, fet que deixa a la comarca en una situació de marginació respecte a les regions que estan millors comunicades amb aquest centre metropolità.

Un dels principals problemes en les infraestructures és la depuració de les aigües residuals⁶¹. La majoria de nuclis vessen els seus residus directament als rius, contaminant el medi natural. Si no es posa solució a aquesta situació, podria afectar fins i tot a l'afluència turística de la comarca. La naturalesa i el paisatge són recursos turístics essencials per a la comarca, i de la seva preservació en depèn bona part de la demanda turística.

La resta d'infraestructures es poden qualificar de correctes en els nuclis de població relativament grans, si tenim en compte les característiques de la comarca (poca densitat d'habitants, baixa població, etc.). En els nuclis petits on la població és escassa, les infraestructures tenen importants mancances, com per exemple, l'abastament d'aigua, servei telefònic, enllumenat, pavimentació, recollida de residus, etc. Tot i que algun d'aquests dèficits no és important en relació a la població afectada (una o dues famílies en els nuclis més perjudicats) sí que té una gran importància a l'hora de lluitar contra el despoblament. La pitjor qualitat de vida deguda a aquestes mancances és⁶² un factor limitant que tenen aquests nuclis de cara a l'acolliment d'habitatges de lloguer o segones residències per a turistes. Aquesta podria ser una sortida a l'abandonament total d'aquests nuclis, que d'altra manera serà inevitable. Els nuclis que tenen més mancances són els localitzats a la part meridional de la comarca, al municipi del Pont de Suert.

Si bé les infraestructures són suficients per a la població de la comarca, en els períodes de gran afluència turística es produeixen saturacions puntuals d'aquestes. Aquest és un problema de difícil solució, degut als baixos pressupostos municipals i comarcals⁶³.

⁶¹ Segons la informació extreta del Pla Comarcal de Muntanya 1996-2000 i confirmada per fonts del Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça.

⁶² I ha estat un factor en el despoblament d'aquests nuclis.

⁶³ Segons fonts del Consell Comarcal.

Sector agrícola, ramader i forestal.

El sector agrícola i ramader de la comarca es troben en una situació de crisi, la qual es fa pal·lesca en la disminució de la superfície agrària útil, de la producció (tant en ramaderia com en agricultura) i del nombre d'explotacions. Les principals mancances del sector no són de caire tecnològic (la mecanització de les explotacions és bona), sinó que responen principalment a dos factors: en primer lloc les dimensions reduïdes de moltes explotacions dedicades al sector boví fa que l'activitat no sigui rentable i en perilli la seva continuïtat. El sector oví, però, es caracteritza per explotacions amb un elevat nombre de caps de bestiar, resultant més viables. L'altre principal problema és l'envelliment de la població agrària. Segons fonts del DARP, es considera que en una gran part de les explotacions (prop del 65%) no hi ha possibilitats de continuïtat biològica. Per tant, no es preveu que el progressiu descens del nombre d'explotacions s'aturi.

En conseqüència és vital que l'activitat agrícola tingui un relleu generacional si es pretèn que aquesta activitat continuï existint. Però per a què això sigui possible és necessari que aquesta activitat sigui rendible econòmicament. Hi ha moltes propostes de desenvolupament rural que pretenen aquest objectiu, la majoria de les quals tenen com un dels eixos principals la diversificació agrària (Etxezarreta, M.; 1987). De les diverses estratègies cal destacar l'agroturisme per l'èxit que ha tingut a la comarca⁶⁴, malgrat el perill que representa pel progressiu abandonament de l'explotació si aquest és molt rendible. Això portaria a una terciarització del sector agrari, posant en perill la seva existència.

Amb l'entrada de la Política Agrària Comunitària⁶⁵, el paper de l'agricultor com a conservador de la natura i del paisatge es consolida, i la supervivència de les explotacions passa per una agricultura extensiva que ofereixi productes de qualitat i que alhora sigui respectuosa amb el medi ambient. En aquest sentit, les iniciatives que es duguin a terme haurien d'anar encaminades a aquest efecte.

En el sector forestal s'hi distingeixen dos subsectors: l'aprofitament primari o fustaner i l'aprofitament secundari o no fustaner. L'aprofitament primari no té actualment un pes econòmic important i es troba força limitat degut principalment a dos factors: les dificultats d'accés i de treball al bosc causats pels forts pendents i el llarg cicle o torn d'explotació de les principals espècies forestals. La possibilitat existent no es pot millorar a curt i mig termini, i únicament amb actuacions silvícoles⁶⁶ i repoblacions es pot millorar de cara al futur. Però precisament per la llargada dels cicles, aquestes actuacions són poc rendibles, i per tant, poc susceptibles de rebre els importants ajuts públics necessaris per a realitzar-les.

Tot i que les possibilitats d'ocupació en aquest sector són limitades, empresaris⁶⁷ del sector indiquen que és necessària mà d'obra qualificada per a treballar en les explotacions forestals (motoserristes, cablistes i maquinistes principalment). La pèssima

⁶⁴ Vegeu el capítol d'aquest mateix treball *Desenvolupament rural mitjançant agroturisme*.

⁶⁵ Etxezarreta, M.; 1995.

⁶⁶ Podes i aclarides principalment.

⁶⁷ Concretament, Manuel Garasa i Emili Martínez, ambdós professors d'Enginyeria de Forests i alhora empresaris forestals a la comarca.

qualificació del personal, no solament limita el rendiment, sinó que produeix un increment dels accidents laborals. En aquest sentit seria necessària la promoció de la formació en aquest sector.

Els recursos secundaris explotats tradicionalment tenen una capacitat de creixement econòmic major que l'aprofitament fustaner. La venda dels productes sense transformar i la seva elaboració artesanal (mel, melmelada, carbó, etc.) s'haurien d'inserir en una oferta de productes de qualitat en els mercats locals, dirigits especialment als turistes.

Menció a part mereixen la caça i la pesca, les quals poden contribuir a desestacionalitzar l'afluència turística de la comarca. La caça especialitzada en determinades espècies (isards, per exemple) constitueix font d'ingressos⁶⁸ per als ajuntaments, sense que es vegin perjudicades per aquest fet les comunitats faunístiques (sempre que es faci d'acord amb la legalitat i sota el control dels guardes forestals). Aquestes activitats, doncs, haurien de ser potenciades.

Sector industrial

L'activitat industrial a la comarca tradicionalment no ha estat important. Un cop finalitzades les obres a les centrals hidroelèctriques, juntament amb la seva automatització, el sector industrial entra en crisi, amenaçant tornar a la situació anterior a la construcció de les preses. En l'actualitat, té especial importància el sector de la construcció, activitat lligada al creixement turístic, especialment a la proliferació del complex de Pla de l'Ermita (apartaments de lloguer, segones residències, etc.).

El sector manufacturer també té poca importància. Una proposta per a la reactivació del sector seria la promoció de les activitats artesanals, especialment les agroalimentàries. El sector industrial està clarament lligat al sector turístic, per tant, les alternatives que s'ofereixin per a desenvolupar-lo haurien de tenir en compte aquest fet, i realitzar una diversificació d'activitats que produeixi productes de qualitat, destinats principalment al client potencial: el turista.

Turisme

El sector turístic està experimentant un creixement important en els darrers anys, especialment a partir de 1988, quan es va inaugurar l'estació d'esquí de Boí Taüll. Tot i la importància d'aquest sector com a motor econòmic de la comarca i el gran potencial que té aquesta activitat de cara al futur, presenta certes mancances que seria bo de solucionar per al desenvolupament òptim del sector a mig i llarg termini.

En primer lloc, el nivell de formació dels habitants de la comarca és relativament baix si es compara amb la resta de Catalunya. Existeix un contingent de població important que no té finalitzats els estudis primaris, o fins i tot hi ha algunes persones analfabetes. Els col·lectius més afectats són les persones grans i fins i tot de mitjana edat, i encara més el sexe femení inclòs dins d'aquest grup. En general, les persones que treballen en el sector serveis (persones que a més, atendran als turistes) no tenen

⁶⁸ La caça de determinats exemplars pot tenir un cost per al particular de 3.000 euros, els quals es destinen a les arquês municipals.

tampoc una bona qualificació⁶⁹. Aquesta manca de formació, especialment dels professionals, és una limitació important per a la consolidació i desenvolupament del sector, i seria oportú posar-hi remei. Per exemple, es podrien oferir cursos subvencionats per a treballadors i aturats, relacionats amb els serveis i el turisme.

L'oferta d'allotjament turístic, que s'ha incrementat espectacularment en les dues darreres dècades, té un nivell de qualitat millorable. Per exemple, els hotels de tres i quatre estrelles són una excepció a la comarca. Dels cinc càmpings existents, únicament dos són de segona categoria i els tres restants són de tercera. D'altra banda, les residències cases de pagès tenen una normativa legal⁷⁰, que resulta insuficient per a garantir la qualitat de l'allotjament. Únicament s'hi apliquen unes disposicions mínimes que s'han de complir però que sovint resulten insuficients.

Tot i la creixent especialització de les activitats turístiques, encara hi ha recursos turístics que no són suficientment explotats. Per exemple, el turisme especialitzat amb la cultura i el romànic, no està gaire desenvolupat. Així mateix, tampoc ho està el turisme relacionat amb l'observació de la flora i la fauna.

El turisme es concentra majoritàriament a la Vall de Boí, causant la recuperació demogràfica d'aquest municipi. S'hauria de promocionar el turisme als municipis de Vilaller i el Pont de Suert, els quals, tot i que tenen un gran potencial (romànic, paisatge, etc.) es veuen eclipsats per l'atractiu de la Vall de Boí. Es podrien crear noves rutes turístiques interessants en aquests municipis, i fins i tot es podrien aprofitar i restaurar les mines tancades per a atreure turistes⁷¹. L'objectiu clau seria la informació al possible client o turista, per a què veïés el potencial d'aquests municipis, i pogués optar per aquests davant la massificació de la Vall de Boí. Existeixen en aquests municipis nombroses cases desocupades⁷² (aproximadament el 20% del parc d'habitatges en cada un dels municipis, mentre que a la Vall de Boí, el percentatge és insignificant), especialment en petits nuclis, que no ofereixen cap tipus de rendiment als seus propietaris i que es podrien emprar per a llogar-les per temporades, com a allotjaments rurals independents, com a segones residències, etc.

Finalment, recordar el que ja s'ha comentat en anteriors apartats: l'estacionalització de la demanda turística. Si bé l'introducció de l'esquí ha comportat una millora, es bipolaritza l'afluència turística a l'estiu i a l'hivern. S'hauria de trobar una solució que augmentés el nombre de visitants a la primavera i la tardor. En aquest sentit, l'especialització turística i la diversificació en una major oferta d'activitats de lleure podrien ser els eixos de la desestacionalització.

Regió funcional

El territori català ja no es pot considerar com un territori rural d'on emergeixen alguns centres urbans importants. Actualment, es podria considerar justament al contrari: el territori seria una extensa ciutat amb illes rurals al seu interior (Estalella, H. i Garriga, G., 1999). Segons això, la comarca de l'Alta Ribagorça pertany a un sistema

⁶⁹ Segons fonts del Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça i *Necessitats formatives de les empreses*, de l'Associació Per a L'orientació Empresarial i Laboral de Lleida (APLOELL).

⁷⁰ Decret 365/1983 i Decret 214/1995 de la Generalitat de Catalunya.

⁷¹ Tal com s'ha fet recentment a la Val d'Aran.

⁷² Segons el Pla Comarcal de Muntanya 1996-2000 de l'Alta Ribagorça.

urbà d'àmbit superior, la de l'àrea metropolitana de Barcelona. La distància a aquest i altres centres urbans és força gran i les vies de comunicació per accedir a la comarca no permeten un accés ràpid. Això fa que les relacions de la comarca amb l'exterior siguin menors. El moviment de persones que es desplacen a treballar fora de la comarca és reduït, però és significatiu el nombre de persones que van a estudiar a fora. Tanmateix, el flux més important de persones és el provocat pels turistes que veuen en la comarca un lloc idoni per passar les vacances i alguns caps de setmana. En consolidar-se l'afluència turística a la comarca, el nombre de segones residències i places en els diferents tipus d'allotjament han augmentat progressivament, com també ho han fet tota mena de serveis turístics.

Tant el sector més important de la comarca (el sector serveis) i la construcció, estan associats al turisme. La comarca s'ha convertit, com altres regions de muntanya, en una zona d'esbarjo per a la població de la metròpoli. En aquest sentit sí podríem afirmar que la comarca pertany a aquest sistema urbà, precisament per la funció que en ell hi realitza: el lleure. La regió funcional, que en un principi s'estendria a la part aragonesa de la comarca, amb la qual s'hi estableixen nombroses relacions familiars, socials i econòmiques, podria comprendre aquesta àrea metropolitana. Tot i amb això, la comarca no és homogènia en aquest sentit, atès que la principal zona turística és la Vall de Boí, mentre que la part meridional de la comarca aprofita, en general, el turisme que bé de pas, cap a la Vall de Boí o la Val d'Aran. Mentre que la Vall de Boí experimenta un creixement urbanístic i en menor mesura demogràfic, la resta de la comarca viu immersa en una recessió demogràfica i cada cop són més els petits nuclis que resten deshabitats.

Conclusions generals i propostes

Com succeeix en altres comarques de muntanya, la localització geogràfica de l'Alta Ribagorça l'ha deixat al marge dels grans processos de desenvolupament econòmic que han tingut lloc a Catalunya. Tot i les mancances que això comporta, la comarca presenta una capacitat de desenvolupament en certs aspectes gens menyspreable. En aquest sentit, l'orientació turística de la comarca presenta un gran potencial, no solament a nivell de Catalunya, sinó en l'àmbit estatal i fins i tot internacional. Tanmateix, l'Alta Ribagorça no és un espai homogeni, i el seu creixement turístic es troba concentrat a la Vall de Boí, important punt d'atractiu turístic i de projecció de Catalunya a l'exterior, especialment en els àmbits del patrimoni natural i artístic.

El turisme és el principal motor econòmic de la comarca, i el seu creixent desenvolupament ha comportat que la recessió demogràfica a la Vall de Boí s'hagi aturat, i fins i tot s'ha incrementat el nombre d'habitants. A més, el procés d'emigració s'ha aturat parcialment en aquest municipi, així com el procés d'envelliment de la població, atès que s'han incorporat a la comarca persones més joves. En canvi, el Pont de Suert i Vilaller han patit els efectes de la crisi industrial que es produí a partir de 1980, que es traduïren en una pèrdua de llocs de treball que causaren importants emigracions i el conseqüent envelliment de la població. La situació més crítica es localitza en els petits nuclis del municipi del Pont de Suert, on es localitzen la majoria de nuclis abandonats de la comarca. Alhora, existeixen nuclis amb una població molt fràgil (inferior a 10 habitants) que poden restar abandonats a curt termini. La crisi de l'economia agrària n'és una de les principals causes.

Un dels principals problemes de la comarca és l'envelliment de la població. Tot i que l'índex d'atur no és elevat, per al rejuveniment de la població serà necessari que millori l'oferta de llocs de treball, ja que s'evitaria l'emigració de bona part dels joves i alhora en permetria la seva immigració. Un altre repte del mercat de treball és la incorporació al mateix de les dones, sector que tradicionalment n'ha quedat una mica al marge. Aquest fet ha fomentat l'emigració d'aquest col·lectiu, la qual cosa repercuteix en l'índex de masculinitat i de natalitat de la comarca.

El sector terciari s'ha anat consolidant progressivament com el sector de més pes en l'economia comarcal. De fet, aproximadament el 60% dels llocs de treball es situen dins d'aquest sector. Aquest, a banda de la construcció, és l'únic que té expectatives de crear llocs de treball, atès que la indústria i l'agricultura tenen cada cop menys importància. El turisme té un important potencial de desenvolupament, però haurà d'assumir una major especialització i diversificació de l'oferta, alhora que haurà de millorar la professionalitat dels treballadors del sector mitjançant la formació. La necessitat de formació es fa extensiva als treballadors del sector serveis en general, especialment als ocupats en comerç. L'activitat turística també ha generat una activitat econòmica important a la comarca: la construcció. El nombre d'apartaments de lloguer i d'habitatges de segona residència ha sofert un augment espectacular en els darrers anys, malgrat que es troba concentrat a la Vall de Boí.

Pel que fa al sector agrari, el nombre d'explotacions i de la producció es redueix progressivament, degut a la poca viabilitat d'un nombre important d'explotacions i a la manca de relleu generacional. L'agricultura es troba completament al servei de la ramaderia, atès que únicament es conrea per a alimentar al bestiar. Tant l'agricultura com la ramaderia haurien d'adaptar-se a la nova orientació de la PAC, que aposta per una agricultura i ramaderia extensives, és a dir, menor producció però de millor qualitat i respectuosa amb el medi ambient i els recursos naturals. L'elevada superfície de prats i pastures és idònia per a la ramaderia extensiva, tot i que la dificultat de pasturar a l'hivern és el principal problema, ja que la transhumància és cada cop més difícil de dur a terme. En el sector ramader cal destacar la creació de la Cooperativa de Criadors de Carn Natural de l'Alta Ribagorça.

Les infraestructures són un dels aspectes que s'han de solucionar a la comarca, ja que hi ha dèficits importants. Tanmateix, els reduïts pressupostos amb que compten els ens locals fa impossible que aquests puguin assumir els costos de les millores. La xarxa viària secundària i local, la depuració d'aigües i l'extensió de la infraestructura telefònica són un dels principals aspectes a millorar. Els dèficits en infraestructures no solament són negatius per l'activitat turística, sinó que disminueixen la qualitat de vida, especialment en nuclis petits, perjudicant al reequilibri territorial de la població.

Hem vist que la comarca presenta unes possibilitats de desenvolupament que no estan prou explotades. L'aprofitament més eficient dels recursos comarcals passa per un esforç d'inversió i ajudes a les propostes destinades a corregir les principals mancances, i lògicament, una gestió correcta. Els punts més importants que han de tenir en compte les propostes són els següents:

- Preservar el patrimoni artístic i el natural. Aquests són dos dels principals recursos amb que compta la comarca, i una càrrega excessiva de turisme el pot

malmetre. L'activitat turística hauria de ser sostenible en relació a aquests recursos, trobant un punt mig entre aquests i l'explotació turística i la urbanització. Tot i la conservació del medi natural, es pot promoure l'explotació dels recursos piscícoles i de la fauna d'una forma controlada. Al mateix temps que el patrimoni artístic s'hauria de millorar l'estat de conservació dels nuclis urbans.

- Millora de les infraestructures i equipaments, especialment en els nuclis petits on la situació és més crítica. Es tractaria de millorar la qualitat de vida dels habitants per evitar la seva emigració i alhora fer més atractiva la comarca per als turistes i possibles futurs immigrants.
- Potenciar l'activitat turística, atès que és el motor econòmic de la comarca. Els reptes que ha de resoldre són importants: necessitat de formació, allotjaments de més qualitat, diversificació i especialització de l'oferta, desestacionalització de l'afluència turística tant com sigui possible, etc. Alhora, es poden potenciar activitats lligades al turisme: agroturisme, artesanía (especialment agroalimentària), cultura (fires i altres activitats), comerç, etc. Tot i amb això, l'economia s'hauria de diversificar tant com sigui possible, tenint en compte les característiques i limitacions de la comarca. En cas contrari, com succeeix actualment, es produeix una terciarització excessiva que crea una dependència exclussiva de l'activitat turística, i per tant, l'economia comarcal esdevé més fràgil.
- En la línia de diversificar l'economia, s'hauria de fer el mateix amb el sector agrari, reorientant-lo a una producció extensiva i de qualitat. La viabilitat de les explotacions i l'entrada d'efectius joves que permetin la seva continuïtat hauria de ser un dels principals objectius. En el camp forestal s'hauria de millorar la producció i les característiques sanitàries i tecnològiques de la fusta, mitjançant un major nombre de tractaments silvícoles.
- Programes de formació per a aturats i per a treballadors. El nivell de formació de la població de la comarca és baix i seria bo que es posés remei a aquesta situació, especialment en el sector turístic. A la comarca no existeix cap branca de formació professional que estigui relacionada amb l'economia de l'Alta Ribagorça, per tant, seria bo de solucionar aquest problema, per a poder formar joves professionals de la pròpia comarca.

Bibliografia

- Anuari estadístic de Catalunya 2001*. Generalitat de Catalunya.
- Colomer, M. (1999). *Estadística*. Ed. Paper Kite, Lleida.
- Diversos autors. (1996). *Pla comarcal de muntanya de l'Alta Ribagorça*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- Diversos autors (2000). *Necessitats formatives de les empreses*. APLOELL, Lleida.
- Diversos autors. (2001). *Anuari econòmic comarcal 2001*. Caixa de Catalunya, Barcelona
- Estalella, H. i Garriga, G. (1999). *Geografia regional. Mòdul didàctic 3 Geografia de Catalunya*. Universitat Oberta de Catalunya. Ed. ECSA, Barcelona.
- Etxezarreta, M. (1987). *El Desenvolupament rural integrat*. Diputació de Barcelona, Barcelona.
- Etxezarreta, M. (1995). *La Agricultura familiar ante las nuevas políticas agrarias comunitarias*. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid.
- Francès, G., Méndez, M. (2001). *El agroturismo como estrategia de diversificación de las explotaciones agrarias catalanas*. Fundació Empresa i Ciència, Barcelona.
- Gort, J. (2002). *Ordenació del forest 244 d'utilitat pública, a la comarca de l'Alta Ribagorça*. ETSEA, Lleida.
- Guia de residències-casa de pagès 2001*. Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. Generalitat de Catalunya.
- LÓPEZ, J. (2001). *Projecte de construcció d'una via forestal al T.M. de Vilaller (Alta Ribagorça)*. ETSEA, Lleida.
- Pedreño, A. i Monfort, V. (1996). *Introducción a la economía del turismo en España*. Editorial Civitas, España.
- Queralt, R. (1999). *Impacte ambiental del despoblament*. Pagès Editors, Lleida.
- Sabartés i Guixés, J. (1993). *L'Èxode Pallarès crisi demogràfica i davallada poblacional als Pallars i a l'Alta Ribagorça, 1857-1991*. Ed. Garsineu, Tremp.
- Sabartés i Guixés, J. (1998). *Població i territori a l'Alt Pirineu català anàlisi demogràfica de les comarques de l'Alt Urgell, Alta Ribagorça, Cerdanya, Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Vall d'Aran*. Ed. Garsineu, Tremp.
- Sánchez, L. (1993). *L'Aventura hidroelèctrica de la Ribagorçana. ENHER i la seva influència en la transformació socio-econòmica de l'Alta Ribagorça*. Associació d'Amics de l'Alta Ribagorça, Lleida.

Segura, J. (1993). *Projecte de desenvolupament rural a l'Alta Ribagorça*. ETSEA i Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça, Lleida.

Vaqué, E. (1992). “Instruments per a potenciar l'agroturisme a les zones de muntanya. Equilibri entre el turisme rural i la conservació de la natura”. Ponència presentada en les Jornades d'Agroturisme a les zones de muntanya de la fira de Lleida, 25 de setembre de 1992.

Vila, M. (1990). *La Comarca de l'Alta Ribagorça*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Annex 1.

Enquesta realitzada en les explotacions agroturístiques.

1. Titular de l'explotació.
2. Estat civil.
3. Edat.
4. Nombre de membres de la família.
5. Qui gestiona veritablement l'explotació.
6. Motius per a iniciar-se en agroturisme.
7. Avantatges i desavantatges de l'agroturisme.
8. Subvencions rebudes.
9. Nivell de formació. Formació en agroturisme.
10. Valoració de l'assessorament del Consell Comarcal i el DARP.
11. Nivell d'ocupació segons l'època de l'any.
12. Situació econòmica de l'explotació.
13. Contribució de l'agroturisme a la renda de l'explotació.
14. Tipus de serveis ofertats per l'explotació i acceptació que tenen per part dels clients.
15. Publicitat mitjançant internet.
16. Treballadors assalariats.
17. Dedicació dels diferents membres de la família a l'explotació agroturística i agrària.